

ԳԱՐԵԳԻՆ ՆԺԴԵՀ

 ԱՎԱՏԱՄԲ

Երևան 2011

Շնորհակալություն ենք հայտնում
«Գարեգին Նժդեհ 125» նախաձեռնությանը,
որը հանձն առավ սույն գրքի տպագրության ծախսերը

Առաջին հրատարակությունը խմբագրել է
«ՀԱՅ ԴԱՏ» կազմակերպության հիմնադիր
ՀՈՎԻԿ ՎԱՍԻԼԵԱՆԸ

ՀՏԴ 941(479.25):1/14
ՊՄԴ 63.3(23)+87
Լ 661

ՆԺԴԵՀ ՊԱՐԵԳԻՆ
Լ 661 ՀԱՎԱՏԱՄԵ:
Գարեգին Նժդեհ.- Եր.: «Հանուն հայրենիքի» ԽԿ,
2011.- 38 էջ:

«Հայ դատ» կազմակերպությունը առաջիններից մեկն էր, որ հրատարակել է Նժդեհի ստեղծագործություններից: 1991 թ. 10. 000 օրինակով տպագրվեց «Հավատամք» գրքույկը, որը սպասվեց մեծ արագությամբ: Այժմ ասպարեզում առկա են Նժդեհի մասին կամ նրա ստեղծագործություններից հրատարակված՝ շուրջ երեք տասնյակ գիրք: «Հանուն հայրենիքի» հասարակական կազմակերպությունը ձեռնարկելով «Հավատամքի» երկրորդ հրատարակությունը պահպանել է Հովիկ Վասիլյանի ոնտոաժ հուշակոմիտեի ատանց լրանշակման:

ՊՄԴ 63.3(23)+87

Երկրորդ հրատարակություն

ISBN 978-9941-2-526-5

© «Հանուն հայրենիքի» ՀԿ, 2011 թ.

Երկրորդ հրատարակությունը նվիրվում է

ԳԱՐԵԳԻՆ ՆժԴԵՀԻ

125

ԱՄՅԱԿԻՆ

Ես ճշմարտություններ գիտեմ, որոնցից մեկն ասում է՝ ուզո՞ւմ ես գուշակել, տեսնել մի ժողովրդի ապագան՝ նայի՛ր նրա երիտասարդության: ...Վաղը ազգովին պիտի հնձենք այն, ինչ որ սերմանում ենք այսօր - այսօր, երբ դու նազ խոստմնալից ես, երբ քո մեջ, շնորհիվ մեր օրերի նիթապաշտական ոգու եւ համատարած յուսալքության, թուլացել է պաշտամունքը երկու աստածությունների՝ հայրենի ժողովրդի եւ երկրի, քո շարքերում, գիտես այդ, օրէջօր աճում է յոգնածների, ուղեկորոյսների եւ դարպընթաց եղածների թիւը:

Գարեգին Նժդեհ

Այո՛, մերօրյա Հայ երիտասարդ, այս խոսքերը մաւ հենց քեզ են ուղղված: Տես և ապա մտորի՛ր, թե որքան արդիական են մնացել Նժդեհի խոսքերը: Համաշխարհայնացման, աշխարհաքաղաքական վայրկվերումների այս մեծ հորձանուտն անընդհատ ցնցում է մեր Հայրենիքը, վտանգում մեր Ազգի ապագան: Միթե՞ դու անուժ ես, անկարող դիմակայելու այդ փորձություններին, միթե՞ չես կարող շտկել քո փառապանծ Ազգի մեջքը, կերտել նրա վաղեմի երազանքը՝ ապրել ու արարել հայրենի հողում, հզոր պետության մեջ: Կարող ես, ունակ ես, պարտավոր ես, քանզի դու Հայորդի ես, զավակը հիմնավորց ու արարիչ մի զորեղ ազգի, որը կա՛ ու դեռ կլինի: Հատկապես այսօրվա երիտասարդի համար պետք է անընդունելի լինի եսակենտրոնությունը, որը «բարոյական մահափորձ մըն է այն Մեծ Ամբողջին դէմ, որ ԱԶԳ կը կոչենք»: Նժդեհը տվել է ժամանակի այդ հիվանդության դարմանը՝ ասելով. «տվեք ինձ ներքեղային

հուսալի ապագա, դեպի հզոր պետություն, դեպի ազգային միասնություն, դեպի Ազգի վերամիավորում, ոգեղեն և արյունակցական կապ Հայրենիքի հետ:

Միրելի սերնդակից Հայորդի, թող «Հավատամք» գրքույկը դառնա քո մշտական ուղեկիցը, ինչպես այն եղել է մեր ավագ ընկերների համար և թող նրա շնորհիվ ու հենց քո միջոցով ազգային զարթոնքը դառնա կայացած իրողություն:

«ԳԱՐԵԳԻՆ ՆԺԴԵՀ 125» ՆԱԽԱԶԵՆՈՒԹՅՈՒՆ

բարոյականով առաջնորդվող մի հատիկ սերունդ, և ես կապահովեմ Ազգիս տեղը արևի տակ»: Հիրավի օրվա հրամայականն է Նժդեհի «ապագան վտանգված ժողովուրդների վերջին խաղաթուղթը - վերահաստիարակությունն է» պատվիրանը: Իսկ վերահաստիարակության ուղենիշը Ցեղակրոնությունն է: Այո՛, ցեղակրոնությունը, որը քարոզում է անմնացորդ նվիրում Հայրենիքին ու Ազգին: Սիա՛ Հայրենիքի զորացման բարոյականը՝ «կրոնների պես հայրենիքներն էլ պահանջում են, որ իրենց սպասարկողի ձեռքերը լինեն տաք եւ մաքրամաքուր»: Ցեղակրոնությունը բանալին է դեպի

ՆԱԽԱԲԱՆ

Անմահությունն իրականություն է, շոշափելի, ապացուցելի իրականություն: Այն ոչ մի առնչություն չունի անդրաշխարհի մասին կրոնական խաբեության հետ:

Եվ եթե մարդկության բացարձակ մեծամասնությունն անմահանում է նախորդից ստացած կյանքը հաջորդին փոխանցելով, ապա գոյության հոսքում ասուպի պես փայլատակած փոքրաթիվ անձինք անմահանում են անձնապես՝ ժամանակ ու տարածություն թափանցած մտավոր բռնկումի լույսով:

Պատմության բոլոր շրջադարձային պահերը բնութագրված են տվյալ ժամանակի ամենապայծառ բռնկումներով՝ դրոշմված գալիք սերունդների գիտակցության մեջ:

Մեր ժողովրդի պատմության մեջ փայլատակած, անմնացորդ լույսի փոխարկված խոշորագույն ասուպներից մեկը ՆժԴԵՀՆ է:

Երբեք տասնյակ միլիոնների չհասած մեր փոքրաթիվ ազգի կարգաչափով մենք համեմատաբար շատ ավելի մտավորականություն ենք երկնել, քան բազում այլ ազգեր: Սա մերկապարանոց ինքնագովությունն է:

Այս փաստն է դասել մեզ բանական ցեղերի շարքը:

Բայց մտավորական, որ ժամանակի հոգեպես անառողջ, միշտ էլ որևէ մեծագաղավով վարակված մթնոլորտում սինթեզեր անխառն ճշմարիտը, կեղծիքի գայթակղիչ արտաքինի տակ տեսներ իրականության իրական մարմինը և այդ ամբողջը բանաձևված մատուցեր ժողովրդին, չենք ունեցել:

Միակը եղավ ՆժԴԵՀԸ:

Այսօր հրապարակի վրա ՆժԴԵՀԻ անունն ամենայն իրավամբ հռչակվում ու դրվատվում է՝ որպես զորավար, Ձանգեզուրի հերոս, «Արագի ափին ծնված ընկեր»...

Սակայն ընդհանրապես չտեսնելու, չնկատելու է ձևացվում արևի լույսը՝ ՆժԴԵՀԻ աշխարհընկալումը, որի գիտակցումն ու գործադրումը կարող էր շտկել մեր ժողովրդի, մեղմ ասած, անմախանձելի ճակատագիրը:

Գերազանցի՜ր՝ դա ոգու հրամայականն է, նրա հարածուն
զարգացման, կատարելագործման հրամայականը:
Ո՛վ չի գերազանցում իր նախորդներին, նա անարգում է
նրանց անունը՝ մեղանշելով ոգու զարգացման օրենքի դեմ:

Գ. Ն. Խ.

Գարեգին Նժդեհը (Գարեգին Տեր-Հարությունյան) ծնվել է 1886 թվականի հունվարի 1-ին Նախիջևանի գավառի Կզնուք գյուղում՝ հոգևորականի ընտանիքում: Արմատներով սալմաստցի է: (Արխիվային որոշ նորահայտ նյութերի համաձայն՝ նրա ծննդյան թիվը կարող է լինել 1884 կամ 1885, իսկ ծննդյան օրը փետրվարի 1):

Նախնական կրթությունն ստացել է Կզնուքի ծխական և Նախիջևանի դպրոցներում, ապա ուսումը շարունակել է Թիֆլիսի ռուսական գիմնազիայում: Այստեղ էլ միանում է հայ ազատագրական շարժմանը: Գիմնազիան ավարտելուց հետո Նժդեհը մեկնում է Պետերբուրգ և երկու տարի սովորում Պետերբուրգի համալսարանի իրավաբանական բաժնում:

1906-ին մեկնում է Բուլղարիա, որտեղ ընդունվում է Սոֆիայի սլավյանական դպրոց, այն ավարտելով վերադառնում է Կովկաս:

Այդ ժամանակաշրջանում ընդվզումներ են սկսվում Պարսկաստանում, որի տասը միլիոն բնակիչներից յոթանասուն հազարը հայեր էին:

Նժդեհն անցնում է Պարսկաստան:

Չինամբերք հայթայթելու նպատակով 1908 թվականին մա նորից գալիս է Կովկաս: Ցարական կառավարությունը, որ նոր էր ճնշել 1905 թվականի շարժումները, լայն հալածանքներ է սկսում մաս ազգային շարժման դեմ. ձերբակալվել և բանտարկվել էին Ա. Ահարոնյանը, Ավ. Իսահակյանը, Հովհաննես Թումանյանը, Հ. Օհանջանյանը, Ա. Մանասյանը, Կորյուն և Զավեն Վարդապետյանները, Համազասպ Սրվանձոտյանը և շատ-շատ ուրիշներ (շուրջ հինգ հարյուր հոգի): Նախնական քննությունը տևեց... չորս տարի: Դատավարությունը տեղի ունեցավ 1912 թվին:

Իսահակյանն ու Ահարոնյանն ազատվեցին ու մեկնեցին արտասահման, Հ. Թումանյանն ազատվեց խոշոր դրամական երաշխավորությամբ, չորս հոգի դատապարտվեցին տաժանակիր աշխատանքի, որոնց թվում՝ Խրիմյան Հայրիկի դիվանապետ Կորյուն վարդապետը, Հ. Օհանջանյանը, որոնք շրթայակապ աքսորվեցին Սիբիր: Զսանմեկ հոգի դատապարտվեցին աքսորի, բանվեցը՝ բանտային ռեժիմի, մնացյալներն արդարացվեցին: Այս իրադրությունն էր Կովկասում, երբ Նժդեհն անցավ պարսկական սահմանը:

Նոր Ջուղայի շրջանում մա ձերբակալվում է և պահվում Նախիջևանի, Երևանի և Նովոչերկասի բանտերում: 1911 թվականին՝ ազատվելուց հետո, մեկնում է Բուլղարիա:

1912 թվականին Սոֆիայում Անդրանիկի և Նժդեհի հրամանատարությամբ հայկական կամավորական զույգ է կազմավորվում:

Նույն թվականի հոկտեմբերի կեսերին Սոֆիայում գտնվող Բրոնշտեյն-Տրոզկին այդ մասին ասել է.

«...Ես Սոֆիայում պատերազմի դաշտ ճանապարհեցի հայկական կամավորական խումբը: Վաշտի հրամանատարն էր սպայական համագգետով մի հայ, որին ուղղակի ընկեր Գարեգին էին անվանում: Գարեգինը բանաստեղծ էր, ճառախոս և գիմնորական: Նա համակ կրակ էր կտրել իրեն վիճակված առաքելության կարևորության գիտակցումից... տասն օր շարունակ, օրական տասը ժամ զինավարժություններ էր անցկացնում...»:

Չնայած այն բավականին դրական գնահատականին՝ ճի բանի տարի հետո նույն Տրոցկի-Բրոնշտեյնը, որ արդեն համայնավարական զինվորական նախարար էր, Նժդեհի դեմ ուղարկեց 11-րդ կարմիր բանակը՝ մոռանալով, որ նա լավ զինվորական է...

Բուլղարական կառավարությունը կամավորական խմբի պաշտոնական հրամանատար ճանաչում է Գ. Նժդեհին, քանի որ նա սպայական կոչում ուներ, չնայած խմբի փաստական հրամանատարն Անդրանիկն էր: Մի քանի ամիս հետո, ելնելով Անդրանիկի քաջագործություններից, բուլղարական կառավարությունը նրան շնորհեց փոխտեղակալի աստիճան, ինչպիսին ուներ Նժդեհը:

1913 թվականին կամավորական գունդը կազմալուծվում է: 1914 թվականին Անդրանիկն ու Նժդեհը գալիս են Թիֆլիս, որտեղ Ազգային բյուրոն հայկական կամավորական զորախմբեր էր կազմա-

Վորում համաշխարային պատերազմի կապակցությամբ:

Այդ գործառնաբեր մարտնչեցին թուրքերի դեմ ռուսական բանակի հետ միասին, սակայն երբ Հայկական բարձրավանդակի մեծ մասն արդեն գրավված էր, ցարական կառավարությունը լուծարեց ռուսը:

Նժդեհը վերադառնում է Թիֆլիս և ապա անցնում Ալեքսանդրապոլ:

Յարական կառավարության տապալումից հետո ժամանակավոր կառավարությունը 1917 թվականի մարտի 21-ին Ռուսաստանի բոլոր ժողովուրդներին հայտարարեց հավասար:

Հեղափոխության ալիքը, առանց արյունահեղությունների, տարածվեց ռուսական կայսրության ամբողջ տարածքով:

Հայության պաշտոնական մարմիններն անմիջապես հեռագրով հայտնեցին Պետերբուրգ, որ Հայաստանը չի անջատվում Ռուսաստանից՝ օգտվելով հեղափոխության ընձեռած հնարավորություններից, այլ պիտի աշխատի ամրապնդել հեղափոխության նվաճումները, մինչև Սահմանադիր ժողովը կորոշի նախկին կայսրության մեջ մտնող ժողովուրդների կարգավիճակը:

Ամիսներ անց ժամանակավոր կառավարության հարաբերությունները բանվորագյուղացիական խորհուրդների հետ սրվեցին, անմիջապես պատերազմը դադարեցնելու կոչը բոլշևիկների կողմը զրավեց զանգվածների համակրանքը, և նրանց օգնությամբ բռնազավեցին իշխանությունն ու հաշտության պայմանագիր կնքեցին գերմանա-թուրքական ռազմաճակատում:

Նորընձա կառավարության կողով գորքերը լքեցին ռազմաճակատի զինծր Հայկական բարձրականոյակում և զենքերը, կամ տեղում վառելով, կամ մասամբ հետմերը վերցրած, հեռացան Ռուսաստան:

Անգեն ու անպաշտպան հայ ժողովրդի արևելյան հատվածն էլ մնաց թուրքական կանոնավոր զորաբանակների առջև...

Ստեղծվեց օրհասական վիճակ:

Գրեթե առանց դիմադրության թուրքական զորքերը գրավեցին ոչ միայն պատերազմում կորցրած տարածքները, այլև առաջացան մինչև Արաքս ու Ախուրյան, մինչև Սարդարապատ ու Ղարաբախիստ:

1918 թվականի մայիսին Նժդեհի գործուն մասնակցությամբ կազմակերպվեց Ղարաքիլիսայի ճակատամարտը, որն ապահովեց

Սարդարապատի թիկունքն ու փրկեց Արևելյան Հայաստանը քնաջնջումից:

Հայկական Հանրապետության հռչակումից հետո կառավարությունը Նժդեհին նշանակում է Նախիջևանի գավառապետ և նրան հանձնում չորրորդ գունդը, որի հետ մա մեկնում է Նախիջևան: Այդ ճանապարհին Նժդեհը թուրքերից մաքրում է Ավշար, Խալիսա և մի շարք այլ գյուղեր:

Արցախն ու Չանգեզուրն այդ ընթացքում կառավարվում էին տեղական հայկական կոմիտեների կողմից, քանի որ կենտրոնական կառավարությունը, մի շարք դիվանագիտական նկատառումներից ելնելով, չէր ուզում այդ տարածքները Հայկական Հանրապետության մաս հայտարարել:

Նույն ժամանակաշրջանում Անդրանիկը, սասունցի խմբապետ Մուշեղ Ավետիսյանը և այլք ուղարկվեցին Չանգեզուր և մնացին այնտեղ մինչև Հայկական Հանրապետության լիազոր Շահմազյանի ժամանելը:

Անդրանիկը Չանգեզուրում պարենի պահեստներ հիմնեց և երկրամասի ապագան ապահովելու համար մի քանի վտանգավոր գյուղեր մաքրեց թուրքերից, արշավանքներ կազմակերպեց դեպի Արցախի ամենահեռավոր շրջանները:

1919 թվականի մարտի 12-ին անգլիացիների պահանջով Անդրանիկը հետ է կանչվում Չանգեզուրից: Ամիջապես այդտեղ ձգնաժամային վիճակ է ստեղծվում, արևմուտքից դեպի Չանգեզուր են առաջանում Թուրքիայի, իսկ արևելքից՝ Ադրբեջանի թուրքերը: Մեկ գիշերվա մեջ Աթաթուրքի հրամանով բոլշևիկ դարձած մուսաֆաթականները, խորհրդային դրոշակ բարձրացրած, հարձակվեցին Չանգեզուրի վրա: Այդ պարագաներում է, որ Չանգեզուր է հասնում Գարեգին Նժդեհը:

Առանձնահատուկ եռանդով նա սկսում է կազմակերպել Չանգեզուրի ինքնապաշտպանության գործը:

Թուրքական տասնյակ գյուղեր, որ ժահրապալարի պես աճել էին երկրի տարածքի վրա, նա, ասես նշտարով, հատեց ու ժահրագերծեց հայոց աշխարհի այդ մասը՝ Չանգեզուրն ու Գողթանն ապահովելով ապագա Հայաստանի համար: Միաժամանակ նա շրջվեց նաև դեպի Նախիջևան ու Բարգուշատ, յոթանասուն-ութ-

սուն թուրքական գյուղեր մաքրեց նաև այդ մասից՝ փրկելով կորստից Գնդկազից մինչև Ղամարլու:

1920 թվականի մայիսին 11-րդ կարմիր բանակը գրեթե առանց դիմադրության մտավ Բաքու:

Ադրբեջանը հայտարարվեց խորհրդայնացված և մուսաֆաթականների գավթողական նպատակներն անփոփոխ փոխանցվեցին խորհրդայնացված Ադրբեջանին, այս անգամ 11-րդ բանակի միջոցով իրականացվելու համար:

Մենշևիկյան Վրաստանից խլվեց Չաքաթալայի շրջանը և միացվեց Ադրբեջանին՝ «չեզոք գոտի» անվան տակ:

Գրավվեց և Ադրբեջանին՝ միացվեց Արցախը: Հերթը հասել էր Չանգեզուրին:

Ծածուկ Չանգեզուր ուղարկվեց տասնհինգ հոգուց բաղկացած մի խումբ, որի անդամներից մեկը պարսկահպատակ հայ էր, մեկը՝ չեխ, տասներեքը՝ թուրք:

Մրանք հանդիպումներ են ունենում գյուղացիության ներկայացուցիչների հետ և հայտարարում, որ տասնմեկերորդ բանակի հրամանատարությունը պահանջում է խորհրդայնացնել Չանգեզուրն ու կցել Ադրբեջանին:

Բացասական պատասխան ստանալով՝ հեռանում են և տասնմեկերորդ բանակի հրամանատարությանը տեղեկացնում նաև, թե երկրամասում գրեթե զորք չկա:

Հուլիսի 5-ի գիշերվա ժամը տասնմեկին բոլշևիկյան զորամասերը գաղտագողի մտան Չանգեզուր և օգտվելով զորաբանակի ու Նժդեհի բացակայությունից, թալանելով մի քանի հայկական գյուղեր՝ հասան Գորիս:

Հաջորդ օրն սկսվեց հայկական գյուղերի թալանն ու ահաբեկումը: Գորիսի բանտը տեղավորում էր 800 կալանավոր. այն լրիվ լցվում էր և աստիճանաբար, գնդակահարելուց հետո, լրացվում նորերով:

Այն գյուղերում, որոնք տասնմեկերորդ բանակի հրամանատարի կարծիքով որակվում էին որպես «դաշնակցական կենտրոններ», մանուկից մինչև 80 տարեկան երկսեռ անձինք գնդակահարվում էին:

Հրամանատարի կարծիքով 80 տարեկանից հետո մարդը դժվար

թե ապստամբերն մոր իշխանության դեմ. դրանց թողնում էին մահանալու բնական մահով:

11-րդ կարմիր բանակի ղեկավարությունը Նժդեհի գլխի համար խոստացել էր երեք միլիոն ռուբլի:

Նոյեմբերին դանակը հասավ ոսկորին և գրեթե ամբողջ Չանգեզուրն ապստամբեց «ազատարար» կարմիր բանակի դեմ: Երևանից օգնության շտապեց Դրաստամատ Կանայանը, կապավորները դրան հասցրին Գ. Նժդեհին:

Չցանկանալով շարունակել արյունահեղությունը՝ Նժդեհը դիմեց կարմիր բանակի հրամանատարությանը հետևյալ վերջնագրով.

«Արցախի և Չանգեզուրի հայությունն արդեն գլխատված է և տնտեսապես քայքայված՝ կարմիր բանակի ձեռքով: Չեր գորքերի ներկայությունը Սյունիքի սահմաններում այլևս անհանդուրժելի է:

Եթե չեք ուզում 11-րդ բանակի մնացորդներն էլ կոտորածի ու գերության մատնել, հրամայում են անմիջապես դատարկել Չանգեզուրը, հակառակ դեպքում ստիպված կլինեն կռվով տիրելու Չեր ձեռքում գտնվող երկրամասին»:

Գ. Նժդեհ, 14 նոյեմբեր, 1920թ.

Կարմիր հրամանատարությունը, որպես պատասխան, Նժդեհի դեմ է ուղարկում Բաքվից մոր ժամանած Ջավալ փաշայի գունդը, Կուրդչլիքի հեծյալ զորախումբը:

Տաթևի և Գորիսի միջև տեղի ունեցած ճակատամարտում այդ թարմ ուժերը ջախջախվում են, Ջավալը գերի է ընկնում:

Թուրքական դիակների վրայով Նժդեհն անցնում է Գորիս, բայց Գորիսն արդեն ապստամբել էր և բշել բուլշևիկներին, որոնք ամրացել էին շրջակա լեռներում և թնդանոթներով ոմբակոծում էին քաղաքը: Նժդեհն անմիջապես հարձակման անցավ և դրանց վոնդեց դիրքերից:

Չանգեզուրը մաքրված էր...

Կարմիր բանակի հրամանատարությունը մի քանի անգամ դիմում է Նժդեհին՝ խաղաղ բանակցություններ սկսելու առաջարկով:

Չանգեզուրին կից թուրքական շրջաններում սով էր սկսվել և թուրքերը հրաժարվում էին կերակրել «ազատարար» զինվորներին ու ձիերին: Կարմիր բանակի հրամանատարությունն ուզում էր, որ

Նժդեհը թույլ տա, որ նրանք Չանգեզուրի վրայով անցնեն Եվլախ կամ Երևան:

Նժդեհը պատասխանում է.

«Չանգեզուրի ապստամբական հրամանատարությունն ընդունում է ձեր առաջարկը՝ հաշտության բանակցություններ սկսելու մասին, բայց ոչ Չարագ գյուղում, այլ՝ Գորիսում, ուր և առաջարկվում է ուղարկել ձեր լիազոր ներկայացուցիչներին:

Օգտվելով առիթից՝ ավելացնում են.

Դուք ձեր անհամար թերթերում ու թռուցիկներում որպես և ինձ ուղարկած ձեր վերջին երկու գրություններում, Չանգեզուրի աշխատավոր մասսաների ապստամբության և պարտության պատճառը համարում եք Չանգեզուրի ապստամբական հրամանատարությունը:

Ինչպիսի՝ ինքնախաբեություն.

Արյան ու երկաթի սիստեմը, որով դուք կառավարել եք և շարունակում եք կառավարել, հեղափոխական դեմոկրատիայի և պատմության կողմից լքված ու դատապարտված այդ սիստեմը ձեզ շատ հեռուն, բնական է, տանել չէր կարող:

Խոսեն կոնկրետաբար.

Ղափանին տիրանալու համար դուք, ավանգարդ ունենալով դարեր շարունակ հայի քրտինքով ապրող ռեակցիոն թրքությանը, հրի ու սրի եք մատնում շրջանիս գյուղերից ամենաբարեկեցիկը՝ Չեյվան և ձեր այդ վանդալական ակտը համարում հեղափոխական:

Կրկնում եք ձեր հարձակումները Արծվանիկի վրա և սանձարձակ արարքներով՝ կին ու երեխաների կոտորածով, բռնաբարություններով մեզ հիշեցնում եք տխրահռչակ ենիշերիների բարբարոսությունները:

Քառասուն օր շարունակ ոմբակոծում եք Շվանիժորը, և երբ երկու դավաճանների դավադրությամբ ձեզ հաջողվում է մտնել այդ չարաբախտ գյուղը, այդտեղ քարը քարի վրա չեք թողնում, սովորական սպանություններ, կին ու աղջիկների բռնաբարում, ալան-թալան և այլ ենիշերական ակտեր...

Ես հրամայել եմ հավաքել ձեր թնդանոթներից, ոմբաձիգներից ու զնդացիներից այդ գյուղի գլխին թափված ամբողջ երկաթն ու արձիճը և նրանից Արաքսի ափին՝ մի բարձր սարի վրա, մի տխուր կո-

թող կանգնեցնել՝ հետևյալ սեղմ արձանագրությամբ. «Նրանց անունը կարմիր էր, գործերը՝ սև. Թող հավերժ անիծյալ լինեն նրանք»: Դուք տաճիկ ասկյարներով պաշարում եք Յայջին, տեղահանում ժողովրդին ու քաղաքում...

Պանիկայի մատնված ժողովրդի մի մասը կոտորվում է գյուղի պատերի տակ, մի մասը թափվում է գետն ու խեղդվում, իսկ մնացածները, գյուղի գրավումից հետո, իրենց ավերված տներում, մերկ ու քաղցած, անիծում են իրենց օրն ու արևը...

Այդ բոլորից հետո դուք զայրանում ու զարմանում եք, առանց խղճի խայթի, շարունակում ճառել աշխատավորության շահերից:

Ահա ինչով է ինչպես շահեցիք աշխատավոր գյուղացիության զգվանքն ու թշնամանքը և ստիպեցիք նրան պատվավոր մահը գերադասել անպատիվ կյանքից:

Այլևս գաղտնիք չէ, որ ձեր դրոշի տակ գործում են արևելքի անոթն ու անեծքը կազմող օսմանյան հայակեր, ջարդարար փաշաները:

Տաճկահայաստանի վեց վիլայեթներում մահվան թագավորություն ստեղծող Խալիլ և Էմվեր մարդակերներն այսօր ձեր քաղաքական և զինվորական խորհրդատուներն են հանդիսանում:

Դուք հանուն ձեր ուտոպիստական ցնորքների, չվարանցիք Քեմալի հայաջինը հորդաները Հայաստան քաշելու և նրանց հրին ու սրին մատնել հայ աշխատավորության ֆիզիկական գոյությունն ու նրա դարավոր քրտինքի արգասիքը...

Այդ բոլորից հետո ձեզ զարմացնում է հայ ժողովրդի ապստամբությունը...

Արցախի գյուղացիության ամեն մի շունչը մեկ տարվա համար ունի մեկ փթից մի քիչ ավելի հացահատիկ, իսկ զանգեզուրցին՝ մեկ և կես փութ...

Դա գիտեք, կա վիճակագրություն:

Գիտեք և այն, որ երկու ամսից հետո սովն ու տիֆը այդ դժբախտ գյուղացիության մեջ առատ հունձ կունենան...

Այնուհանդերձ շարունակում եք նոր գործեր մտցնել Ջանգեզուր, ձեր փոխադրականն ուժեղացնելու նպատակով վերջին գրաստը խլեցիք հայ աշխատավորներից: Գորիսի պատերի տակ և ճանապարհներին թափթփված հազարավոր բռնակիր անասունների լե-

շերը շատ բան են պատմում ձեր դաժանության և անմարդկայնության մասին: Սակայն միայն տնտեսական քայքայումով չեք բավարարվել դուք:

Մոցիալապես քայքայել և զլխատել եք Ջանգեզուրի ամբողջ հասարակայնությունը: Ով ձեր շարքերում չի եղել, նրան ձեր թշնամին եք համարել ու ոչնչացրել:

Ջաբուղի սպանդանոցն ու Գորիսի բարդուղիմետոյան գիշերները դեռ չեն մոռացվել...

Ես տեսա ձեր ստեղծած եղբայրական գերեզմաններն ու ձեր զոհերից ավելի ձեզ համար ցավեցի...

Ձեր այդ խելացնոր ու մասսայական տեղորդ, ձեր տեղորդի հունձը մեծապես արագացրեց ձեր պարտությունը:

Մա ճշմարտություն է, ընդունեցե՛ք:

Դուք վաղուց եք թքել բոլոր տեսակի բարոյական սկզբունքների ու հասկացությունների վրա...

Ձեզ համար սրբություններ չկան...

Ձեր «չեկերի» դեզերը, ձեր բոսիզմը, կաշառման սիստեմը, ձեր առանձին «պոստերը», որոնց առաջ նսեմանում են ցարական բոլոր ժանդարմական վարչություններն ու «օխրանկան», ձեր հարուցած կատաղի հալածանքն ազատ խոսքի ու մտքի դեմ, ձեր ուժի ու սկիզբի լեզուն, որ ժողովուրդը չուզեց հասկանալ, ձեր «շալիդնաժը», ձեր «չերեզվիչայկաները», ձեր խորհրդավոր սպանություններն ու հարյուրներով պատանդ վերցնելու խայտառակ սիստեմը, ձեր քաղաքական անհանդուրժողականությունն ու աղանդավորությունը՝ ահա ձեր պարտության պատճառները...

Ընդունեցե՛ք, դա էլ է ճշմարտություն:

Ձեր գրաված վայրերում դուք զինեցիք հասարակության տականքներին՝ նախկին ժանդարմների, գողերի, գրպանահատների, ավազակների, լրտեսների, շանտաժիստների և այլ քրեական տիպերի ու դրանցով խտացրիք ձեր շարքերը...

Ո՞վ է Արմենակ Ղարազյոզյանը. քաղաքական մի ուղորմելի ավանտյուրիստ, հոգեկան հիվանդ, սադիստ, որն իր անմեղ ու անզեն զոհերին մորթում էր ու հրճվում... Այդ կարմիր ստախակը, որի փռնոցով նստում ու կանգնում եք դուք (իր ասելով), իր հոր վրեժը լուծելու համար պատրաստ է թե՛ ձեր բանակը, թե՛ Ջանգեզուրի ամ-

բողջ գյուղացիությունը ոչնչացնելու:

Ո՞վ է Երեմիա Բակունցը, ո՞վ է Մուշեղ Չաքարյանը...

Մեկը մյուսին արժեցող երկու կուսակցական դասալիքներ, որոնք գեղծումների համար դուրս են քշված և՛ կուսակցությունից, և՛ Չամբգեղուրի կենտրոնական խորհրդից:

Ո՞վ է Տիգրան Մելիք-Շահնազարյանը:

Թույլ տանք, որ ինքը որակի իրեն.

«Ընկերներ,— ինքնասպանությունից առաջ գրում է նա,— խաբված ենք, խաբված բոլորս. Ադրբեջանում, Նարիմանովից սկսած, ոչ մի հատիկ բուլշևիկ չկա: Մուսաֆաթը, հին մուսաֆաթն է գույնը փոխել և մեզ խաբել: Դարձի՝ եկեք, դարձի՝, ընկերներ, քանի դեռ ուշ չէ: Ես գիտակցորեն չեմ դավաճանել հայ ժողովրդին, բայց անգիտակցորեն ծառայել եմ ռեակցիոն Ադրբեջանին... Ես խոստովանում եմ իմ մեղքերը, բող պատմությունն ու աստված ներեն ինձ...

Մեռնում եմ»:

Ահա ևս մի տարրական ճշմարտություն, ընդունեցե՛ք:

Դուք զինաքափում եք հայ աշխատավորությանը, երբ մինչև ատամները զինված մուսաֆաթական Ադրբեջանը հարմար առիթի է սպասում՝ Չամբգեղուրն առանց հայի թողնելու:

Ռեակցիոն, հայահալած մուսաֆաթական Ադրբեջանը, որի գոյության տարին դեռ չլրացած՝ փորձեց իրի ու սրի մատնել Չամբգեղուրը, սակայն ջարդվելով՝ ետ շարժվեց:

Լսեցեք մեկ այլ ճշմարտություն.

Մեր ձեռքն են ընկել մի շարք փաստաթղթեր, որոնք այլ բան են ասում Ադրբեջանի մասին: Թվում է՝ քիչ բան չի պարզված և ձեր լիազոր ներկայացուցիչ Լեզրանի մասին:

Մոսկվան և դուք խաբված եք քեմալիստներից:

Այդ բանը, ըստ իմ ունեցած տեղեկությունների, արդեն պարզ է և՛ Մոսկվայի, և՛ Լեզրանի համար:

Հեղափոխական լոգունգներով Քեմալն ու ընկ. միայն քողարկվել են...

Չեր դրոշի տակ այդքան շատ պանիսլամիստների մպատակը, Ադրբեջանի հետ միավորվելով, Բաքվին տիրանալն է, Դադստանի հետ կապվելով, ռուսներին Հյուսիսային Կովկասից քշելն է: Եթե լայն և ստույգ տեղեկություններ ունեք քաղաքական աշխարհից,

ապա այս ամենը պիտի հայտնի լիներ կարմիր հրամանատարությանը...

Վերջացնելով այս երկար գրությունս, երկու խոսք էլ ասեմ իմ մասին.

Հանուն իմ հեղափոխական հավատամքի եղել եմ բոլոր բանտերում, Արաքսի ափից մինչև Պետերբուրգ. ավելի քան երեք տարի ես շղթաներ եմ մաշել... Կռվել եմ և կռվելու եմ բռնության դեմ, ինչ քողի տակ և ինչ գույնով էլ այն երևան գա... Կռվել եմ Պարսկաստանում, Մակեդոնիայում, Բալկաններում... Կռվում եմ և այսօր:

Եթե իմ օգնության կարիքը երբևիցե զգացվի, դիմե՛ք, կհասնեմ»:

Գ. Նժդեհ. 30 նոյեմբերի 1920

Գորիս

1919 թվականին Ռուսաստանն ու Թուրքիան Սամսունում պայմանագիր կնքեցին (որը 1921 թվականին Մոսկվայում վերակնքվեց):

Այդ պայմանագրի մի կետը հատկապես ուղղված էր Հայաստանի դեմ. Ռուսաստանը պարտավորեցնում էր Թուրքիային հարձակվելու Հայաստանի Հանրապետության վրա: Հայաստանի կառավարությունն, անտեղյակ այս դավերից, դռները լայն բացած աշխարհասփյուռ հայության առջև, գրկաբաց ընդունում էր նաև Ռուսաստանից ներգաղթող հայերին:

Օգտվելով այդ հնարավորությունից՝ բուլշևիկները Հայաստան ուղարկեցին չեկիստների ու սպաների՝ ծագումով հայ մի խումբ, որին պատվիրել էին կազմալուծել Հայաստանի Հանրապետության գործերը, բուլշևիկյան քարոզչություն տարածել:

Այդ սպաները մտան հայկական բանակի մեջ և սկսեցին թուրքերի հետ բարեկամության մտքեր ներարկել զինվորներին՝ այժմյան թուրքն այլևս այն թուրքը չէ, որ գալիս էր սպանելու ու թալանելու. ներկայիս թուրքը մեր եղբայրն է, բարեկամը:

Այս շարունակական այնդումները, եթե չէին էլ համոզում, ապա սկսում էին վարանումներ առաջացնել, երկվության մեջ գցել մարդկանց, իսկ դա արդեն թուլացնում էր, կամազրկում պաշտպանությունը:

Ըստ Սամսունի ռուս-թուրքական պայմանագրի պահանջների՝ 1920 թվականի սեպտեմբերի 15-ին թուրքերն սկսեցին հարձակումը:

Հայաստանի վրա արշավեց Կարա-Բեքիրն իր զորախմբով:

Թուրքերին օգնելու համար հյուսիսից Հայաստան մտավ 11-րդ կարմիր բանակը:

Սեպտեմբերի 19-ին Ղազախի շրջանում 11-րդ բանակը գրավեց մի քանի հայկական գյուղեր:

Հայաստանի կառավարությունը, հասկանալով դրության անելանելիությունը, որոշում կայացրեց առանց դիմադրության իշխանությունը հանձնել բոլշևիկներին՝ ընտրելով երկու չարյաց մվազագույնը:

Դաշնակցական կառավարության որոշմամբ Դրաստամատ Կանայանը մնում է Երևանում և մտնում առաջին բոլշևիկական կառավարության մեջ:

1920 թվականի դեկտեմբերի 16-ին Հայաստանի խորհրդային կառավարության զինվորական կոմիսար Նուրիջանովի և Դրոյի ստորագրությամբ ուղերձ է հղվում Նժդեհին կոչով՝ ընդունելու խորհրդային դրոշը և միանալու Ռուսաստանին ու Խորհրդային Ադրբեջանին:

1920 թ. դեկտեմբերի 25-ին Տաթևում տեղի է ունենում համազանգեզուրյան առաջին համագումարը, որը հռչակում է Ինքնավար Սյունիքի Հանրապետությունը: Նժդեհը նշանակվում է ռազմական ղեկավար՝ Սյունյաց երկրի Սպարապետ:

1921 թ. փետրվարյան ապստամբության ընթացքում Նժդեհը գրավում է Վայոց ձորը և այն հայտարարում Ինքնավար Սյունիքի մաս:

Ապստամբության պարտությունից հետո՝ ապրիլի 27-ին, Տաթևում գումարվում է երկրորդ համագումարը, որը որոշում է Զանգեզուրը հայտարարել Լեռնահայաստան, իսկ կառավարությունը՝ Նժդեհի գլխավորությամբ, Լեռնահայաստանի կառավարություն:

1921 թվականի հունվարի 22-ին Նժդեհին է դիմում նաև 84-րդ խորհրդային զորագնդի հրամանատար Սենյոնովը՝ խորհուրդ տալով «բռնել իրեն պարզած ձեռքը»:

Նժդեհը պատասխանում է.

«11-րդ բանակի հրամանատարին.

Ձեր նամակով դուք խնդրում եք, որ մենք ձեզ հետ հաստատենք բարեկամական հարաբերություններ:

Ես սկզբունքորեն հակառակ չեմ այդ առաջարկին, սակայն ներկա հանգամանքներում հաստատել անկեղծ բարեկամական հարաբերություններ համարում եմ միանգամայն անմպատակահարմար:

... Ինչպես ինձ, այնպես էլ ձեզ համար, գաղտնիք չէ, որ շնորհիվ Ձեր բարձր հրամանատարության վարած քաղաքականության, Հայաստանը դարձավ սոսկումի և արյան թատերաբեմ: Ձեր բարձր հրամանատարության թելադրանքով էր, որ քեմալիստները գրավեցին Ալեքսանդրապոլը, Սարիղամիշը, Կարսը, Կադգվանը և Իզդիլը, տնտեսապես քայքայեցին և մեռցրին այդ երկիրը, ժողովրդին բռնակիր ամաստուններ դարձնելով՝ նրանց իսկ մեջքով ռազմամթերքն ու հարստությունը փոխադրեցին Տաճկաստանի խորքերը:

Այժմ հայությունը գլխատվում է սոցիալիզմի դիմակի տակ և ինչպես ինձ, այնպես էլ Ձեզ համար գաղտնիք չէ, որ Հայաստանի այն մասերում, որոնք գրավված չեն տաճիկներով և գտնվում են խորհրդային իշխանության ներքո, ստեղծված է այնպիսի կացություն, որ սպառնում է հայ գյուղացիության ֆիզիկական գոյությանը և, որ ամենագլխավորն է, գլխատվում, սպանվում է ժողովրդի կենդանի խոսքը: Հայ հեղափոխական դեմոկրատիայի ներկայացուցիչներ հարյուրներով բանտարկվում, աքսորվում և զնդակահարվում են: Այդ բանում ես տեսնում եմ խորհրդային ղեկավար շրջանների ակնհայտ նենգամիտ միտումները՝ գլխատել Հայաստանի մտավորականությանը, սոցիալիստական անկեղծ, հեղափոխական միտքը: Այն պայքարը, որ հիմա մղվում է Հայաստանում, դասակարգային բնույթ չի կրում, բոլշևիկները, միմիայն տիրապետելու տենչով բռնված, ձգտում են հեռացնել ասպարեզից մյուս սոցիալիստական կուսակցությունները, որպիսիք են՝ դաշնակցականները, մենշևիկները, էսեռները և այլն:

... Անկեղծ, բարեկամական հարաբերություններ մեր մեջ կարող են ստեղծվել այն դեպքում, երբ հայ մտավորականությունը կազատվի բանտերից, երբ կդադարեք նրան հալածելուց, երբ դուք միջոցներ ձեռք կառնեք ազատել այն հողամասերը, որոնք գրավված

են քենալականների կողմից, վերջապես, երբ կղաղարեք Չանգեզուր ուղարկել զանազան մութ անձնավորություններ՝ «գաղտնի և շտապ» գործերով:

...Երբ դուք գործով ապացուցեք, որ թշնամի չեք դժբախտ հայ ժողովրդին, որն ապրում է արևելքի և արևմուտքի ճանապարհի վրա, այն ժամանակ կարելի է բարեկամական փոխադարձ հարաբերություններ ստեղծել Ձեր և մեր միջև:

Իմ կոնկրետ ցանկություններն են.

1. Երբ դուք ազատեք բանտերից Հայաստանի հեղափոխական-սոցիալիստական կուսակցությունների անդամներին.
2. Մաքրեք քենալականներից այն հողամասերը, որոնք գրավված են նրանց կողմից.
3. Հրաժարվեք Չանգեզուրում գաղտնի, ընդհատակյա աշխատանք կատարելուց, այն ժամանակ միայն կարելի է ստեղծել բարեկամական հարաբերություններ Ինքնավար Սյունիքի և Խորհրդային իշխանության միջև:

Սպարապետ Սյունիքի և Գողթնի

Նժդեհ 25.01.21թ. Գողթն

Բաց մամակ 11-րդ կարմիր բանակի երանամատարին

Բարո

Մոռանա՞նք, մի վայրկյան մոռանա՞նք, որ մենք կոմկո կողմեր ենք:

Մոռանա՞նք, որ այն դուք էիք, որ խաբելով՝ ավարի և ավերածության մատնեցիք ըմբոստ ու ազատասեր Արցախը, Սյունիքն ու Վայոց ձորը:

Մոռանա՞նք, որ մոռանալով հեղափոխական էթիկայի ամենատարրական պահանջները, զինակցելով արևելքի գերազանցորեն ռեակցիոն, կուլտուրավեր ու հայաջինջ ուժերի հետ, երեկվա հանրապետական Հայաստանը քենալիստական դարձրիք:

Մոռանա՞նք այդ բոլորը, չնայած պատմությունն ու ձեր ձեռքով խաչված հայ ժողովուրդը երբեք չեն մոռանա, մոռանա՞նք և խոսենք որպես երկու օրյեկտիվ կողմեր:

... Ձեր վերջին մամակի մեջ դուք առաջարկում եք ինձ բարեկամանալ Սովետական Հայաստանի կառավարության հետ և միամտորեն հարց եք տալիս, թե ու՞մ վրա եմ դրել հույսս:

Սովետական Հայաստան չկա:

Կա քաղաքականապես բռնաբարված Երևան անունով մի քաղաք և մեկուկես տասնյակ գյուղեր՝ այսինքն տերիտորիալ մի անհեթեթություն:

Ձեր դավադրությամբ Հայաստան երկիրը դարձավ քենալիստական: Միամիտ չլինեք ենթադրելու, որ Մոսկվայի ձեր վերջին կոնֆերանսը մուկ չի ծնելու: Ձեր ցանկությամբ տաճիկները մտան Հայաստան, սակայն ձեր հրամանով չեն հեռանա, և խոստովանեց, որ եթե քենալիստները քաղաքական հնարավորություն ունենան շարժվելու դեպի Երևան, ձեր՝ միայն թալանի մեջ մարզված և Արցախում կին ու երեխաներ կոտորելու գործում մասնագիտացված զորքերը չեն, որ պիտի պաշտպանեն ձեր ձեռքով զլխատված և զինաթափ հայ աշխատավորությանը:

... Թվում է, որ իմ՝ Երևանի կառավարության հետ բարեկամալուց կշահի միայն ձեր երեկվա բարեկամ և այսօրվա «թշնամի» Զենալը, որովհետև հայ զինվորն անմարտունակ, փախա է դառնում, երբ անգամ ձևականորեն կոչվում է կարմիր, բոլշևիկյան, սովետական:

... Ու՞մ վրա եմ դրել հույսս...

Ուժեղը մա՛ չէ, որ ուտող բերաններ, երկտանի մեքենաներ, թալանչիներ, քնդանոթներ կամ արժի՞ն ունի, բայց սիրտ ու հոգի չունի, սրբություններ չի ճանաչում:

Ուժեղը մա՛ չէ, որ ոչնչով չի տարբերվում կարմիր ցարերից, սուլթաններից, որը խաբեությամբ դրախտ և հազար ու մի բարիքներ բերելու խոստումներով մտնում է մի երկիր և թալանում, զլխատում, ծայրահեղության է մղում ժողովրդին...

Ուժեղը մա՛ չէ, որ ամբողջ բրիգադաներով հարձակվում է Ըվանի-ձոր անունով մի գյուղի վրա, քառասուն օր շարունակ թնդանոթներով ու զնդացիրներով արժի՞ն ու կրակ թափում հարյուրի չափ ապստամբների գլխին և... այդպես էլ չի կարողանում հաղթել ու նահանջում է՝ մոռանալով ծնկի զալ պաշտպանվողների առաջ՝ նրանց քաջության և անվեհերության համար:

Ուժեղը մա՛ չէ, որի ավանգարդը սուտն է, խաբեությունն ու պրոպեկանդան...

Ուժեղը մա՛ չէ, որ հանում իր աննշան հաջողությունների, իր Պյո-

ռոսյան հաղթությունների, դաշնակցում է անգամ սատանայի հետ...

Ուժեղը նա՛ չէ, որ կազմակերպված մեծ թալանն ու մեծագույն ուժերն անվանում է մեծ հեղափոխություն, որ իր ամենագոհիկ և քրեական տարրերին, ինչպիսիք են սադիստ Աթաբեկյանն ու Ավիս Նուրիջանովը, անվանում է ռուսական մարտներ:

Ուժեղը նա՛ չէ, որի հաղթությունները, ռազմական լինելով, բարոյական չեն:

... Մենք շատ անգամ երգել ենք հաղթում: ... Այսպե՛ս եկաք, թալանեցի՛ք, խաբեցի՛ք, ապստամբեցի՛ք ժողովրդին ու թշվեցի՛ք:

Դուք պարտվեցի՛ք, որովհետև դա պատմության վճիռն է... Դուք պարտվեցի՛ք, որովհետև բարոյապես պարտված եք եղել ձեր քանդված ու զլխատված բուն հայրենիքում՝ Ռուսաստանում, որովհետև ձեր ամեն մի քայլը, ամեն մի գործը բարոյական մի պարտություն է, էթիկական մի անձնասպանություն:

Սյունիքը հաղթեց ձեզ, որովհետև ձեր վարձկան զինվորների տեղ ունեք երկու հարյուրի չափ ուխտված վաշտապետներ, նույնքան Դավիթբեկյան գալափաշտեր, միայն ձեզնից խլած երկու հարյուրի չափ զնդացիք, թշնամու զերեզման՝ խոր ձորեր, իրեն ապաստան՝ բարձր լեռներ, ռազմամթերք և ծով սեր դեպի հայրենիքը, գրանիտե հավատ, որ ապստամբած ժողովրդին միայն աստված կարող է հաղթել: Մաքիավելին չի օգնի ձեզ:

Ձեր լավագույն զենքը՝ կարմիր սուտը, դրախտի պատրանքը, միայն մեկ անգամ հաջողություն կբերի Ձեզ:

Խոստացած դրախտի տեղ՝ դժոխք, հազար ու մի բարիքների փոխարեն՝ սով, սիֆիլիս, արյուն, արցունք ու կոտորած, Զեմալ ու քեմալիստան բերիք հայ աշխատավորության համար...

Ցգրություն.

Ինքնավար Սյունիքի սպարապետ՝ Նժդեհի 21.02.21թ.

Գորիս

ԻՄ ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ

(Հատված)

1937 թ. Սոֆիա

«...Հակառակ Հանրապետական Հայաստանի կառավարության և Մոսկվայի ներկայացուցիչ Լեգրանի միջև կնքած պայմանագրի, որով Չանգեզուրը թողնված էր թաթար Ադրբեջանին, իմ ժողովրդական բանակը, զենքի ուժով, Խորհրդային իշխանությանը պարտադրեց իր կամքը՝ Սյունիքի կցումը Հայաստանին...

... Ռուսաստանը մեր Լեռնաշխարհում տասնյակ հազարներով սպանվածներ, զերիներ և մեծաքանակ ռազմավարներ թողեց...

... Մի ամբողջ տարի Սյունիքը հեզմեց Մոսկվայի Անդրկովկասյան ուժերը՝ նրան պատճառելով ծանրածանր կորուստներ, ջղայնություն և ամոթանք:

Բոլշևիկները պայքարում մարդկայնություն և բարոյականություն չեն ճանաչում, նրանց համար գաղափարական հակառակորդներ չկան, կան միայն դասակարգային թշնամիներ...:

... Խորհրդային Ռուսաստանը, ժամանակին կշեփորեր Չանգեզուրի «Կոմունիստ» հայատառ թերթը, պետք է պաշտպանի և պաշտպանելու է Տաճկաստանի ազատագրական շարժումը: Դրա համար էլ Խորհրդային Ռուսաստանը պետք է ունենա մշտական կապ Տաճկաստանի հետ, որի ճանապարհը Չանգեզուրն է՝ Նախիջևանի վրայով:

Հայաստանի խորհրդային կառավարությունը Կարինյանի զլխավորությամբ պատգամավորություն է ուղարկում Նժդեհի մոտ և Չանգեզուրը Խորհրդային Հայաստանին միացնելու պայմանով առաջարկում է զենքը վայր դնել:

1921 թ. հունիսի 3-ին Նժդեհը համաձայնում է զենքը վայր դնել պայմանով, որ Չանգեզուրը հայտարարվի Հայաստանի անբաժան մաս:

Հունիսի 13-ին Հայաստանի կառավարությունը հանդես է գալիս հայտարարությամբ, որով հավաստիացնում է Նժդեհին, թե այդ պահանջը կբավարարվի:

Միայն դրանից հետո Լեռնահայաստանի կառավարությունը որոշում է անցնել Պարսկաստան:

1921 թ. հուլիսի 10-ին Նժդեհին անցնում է Արաքսը...

Չորս ամիս Թավրիզում մնալուց հետո մեկնում է Բուլղարիա:

Նժդեհին իրեն հատուկ եռանդով ու հավատով լծվում է գաղափարախոսական աշխատանքի: Գրում և հրատարակում է մի շարք աշխատություններ («Էջեր իմ օրագրեն», «Որդիների պայքարը հայրերի դեմ», «Բաց մամակներ հայ մտավորականությանը», «Ցեղի ոգու շարժը», «Ամերիկահայություն, ցեղը և տականքը», և այլն), որոնք նշում են ժողովրդի գոյատևման ճշմարիտ ուղին:

1932 թ. Նժդեհը հրավիրվում է Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ, որտեղ լայն գործունեություն է ծավալում՝ դառնալով ամերիկահայ կյանքի առանցքը:

Նրա նախաձեռնությամբ 1933 թվականին Ամերիկայում ծնունդ առավ Ցեղակրոն շարժումը, որի արագ ծավալումն ու առաջ բերած խանդավառությունն ապացույց են, որ Ցեղակրոնությունը նոր սերնդի համար փրկության գոտի է՝ միջոց, որով հնարավոր է վերականգնել ժողովրդի ոգին, հետևաբար և ապահովել գոյատևումը:

1934 թ. հունիսին Բոստոնում բացվեց Ցեղակրոն ուխտերի առաջին համագումարը, որին մասնակցում էին քառասունից ավելի կազմակերպություններ: Ընտրվեց Կենտրոնական վարչություն՝ Ասատուր Կիրակոսյանի ղեկավարությամբ:

Շարժումը տարածվեց ոչ միայն Ամերիկայում, այլև Կանադայում, Եվրոպայում, նույնիսկ՝ Հնդկաստանում:

Սակայն գտնվեցին ուժեր, որոնք ամեն միջոց ձեռնարկեցին այն խափանելու և Նժդեհին հեղինակազրկելու համար:

Այդ նպատակով կազմակերպվում է Դուրյան արքեպիսկոպոսի սպանությունը, որի մեջ փորձում են մեղադրել Նժդեհին: Ստիպված նա թողնում է Ամերիկան և 1934 թ. նոյեմբերին անցնում Բուլղարիա: Մահմանագլխին ձերբակալվում է, սակայն հանցանշաններ չլինելու պատճառով ազատ է արձակվում:

Խորհրդային զորքերի կողմից Բուլղարիայի գրավումից հետո Նժդեհը ձերբակալվում է 1945 թվականի սկզբներին (ավելի ճիշտ՝ այնպիսի իրավիճակ է ստեղծվում, որ ինքն է հանձնվում բուլղարական համայնավարներին) և տարվում է նախ՝ Մոսկվա, հետո՝ ուղարկվում Երևան:

Հարցաքննությունը տևում է 1945 թվականի սկզբներից մինչև

1948 թվականի աշունը: Նրան դատապարտում են 25 տարվա ազատազրկման: Երեք տարի մնում է Երևանի բանտում, խիստ մեկուսացված պայմաններում և միայն վճիռն արձակելուց հետո տարվում է Ռուսաստան՝ Վլադիմիրի բանտը:

1952 թվականին Նժդեհին նորից բերում են Երևանի բանտը, ուր մնում է շուրջ մեկ տարի: Այդ ընթացքում Հայաստանի ՆԳ նախարարն իր մեքենայով Նժդեհին հանում է քաղաքը դիտելու, որից հետո Նժդեհին նորից ուղարկում են Վլադիմիրի բանտ:

1924 թ. հունիսի 29-ին Սոֆիայի գերեզմանատանը Զրիստափոր Միքայելյանի գերեզմանին, հուշարձանի բացման առթիվ Նժդեհը, ի միջի այլոց, ասաց մեր ժողովրդի մասին.

«...Գողգոթայեն, Արևմտահայաստանեն կրարձրանար աղաղակը հավատավառ խաչեցյալի-օգնություն, փրկություն...

Մարդկությունը կպատասխաներ.

- Ծարա՞վ ես, արք արցունքդ...

- Կոտորվո՞ւմ ես, դու ես մեղավոր, որովհետև թույլ ես...

- Շղթաների մեջ ծնվում, ապրում և մեռնո՞ւմ ես, դու ես մեղավոր, որովհետև թույլ ես...

- Կողոպտվո՞ւմ ես, դու ես մեղավոր, որովհետև թույլ ես...

- Կախ է գլու՞խդ, խոնարհ է ճակատդ, մեջքդ երկտակվա՞ծ, պատվիդ տերը չե՞ս, առանց գաղափարի և վեհության սողո՞ւմ ես միայն, դու ես մեղավոր, որովհետև թույլ ես...

Ի՞նչը քեզ մղեց միամտորեն հավատալու ցնորապաշտ մազով-րեցու վտանգավոր խոսքին:

Ո՞վ ասաց, որ թույլը մեղավոր չէ, որ թույլ է, և որ ուժեղը երաշխիք չունի, որ ուժեղ է:

Դու խաբված ես, ժողովուրդ, դու գոհն ես քրիստոնեական քարո-յախոսության, որ շարունակվում է մնալ որպես մերկ և չափա, որպես քող և դիմակ ուժեղների հոգու համար:

Թուլությունը ծնված է սնուցանելու ուժը:

Ուժն է ծնում իրավունքը:

Ուժեղինն է աշխարհը, հայրենիքը, ազատությունը և ամեն ինչ:

Ուզո՞ւմ ես վերջ տալ Գողգոթայիդ, ուզո՞ւմ ես վերջ տալ գեր-մարդկային տառապանքիդ, որի վրա և ամեն օր մեռնում ես:

*Քննադատել՝ հոգեպես
տառապել է նշանակում:*

Ա

Վերջին տասնամյակի դեպքերը, արևմտահայերի կոտորածը, նրա կորուստը, ռուս-տաճկական մոր սահմանագծումը, սրա հետևանքով Մերձավոր Արևելքում մեզ համար առաջ եկած ծանր պայմանները, հայրենագուրկ հայության տագնապի վիճակն արևմտյան գաղութներում և այլն մեզ դրին մոր իրողությունների առաջ:

Ցնցվեց մեր կյանքն իր էական բոլոր կողմերով:

Հսկայական փոփոխություններ առաջ եկան, ուշագրավ երևույթներ:

Եվ հանրածանոթ իրողություն է, որ այս դեպքերը զարգացան բոլորովին հակառակ մեր ցանկության, արտաքին գործոնների թելադրմամբ:

Մենք անգոր եղանք ուղղություն տալ դրանց:

Դա նշանակում է, որ ներքուստ մենք պատրաստ չէինք դեպքերի իմաստը հասկանալու, դրանք մեր քաղաքական ձգտումներին հարմարեցնելու:

Մենք հոգեբանական մի սարսափելի թերություն ունենք, և զարմանալի չէ, որ հետևանքը այսօրվա անմխիթար կացությունն է:

Այս կացությունն առանձնապես ողբերգական բնույթ է ստանում այն պատճառով, որ մինչ մի կողմից ժողովուրդը հասունանում է, նրա մեջ անկախության գաղափարը դառնում է հոգեբանություն, մյուս կողմից նա տկարացել է, փոքրացել, արևելքի պայմաններում ինքնուրույն պետություն ստեղծելու համար, թվական ուժի տեսակետից, նրա կարողությունը դարձել է հարցական:

Բնական է, որ հայոց պետության կորիզը պիտի լինի Խորհրդա-

Տույց տվե՛ք ժողովուրդին իր ցեղի Արև դեմքը, որ նա ինքնատեսությամբ բարձրացնի իր խոնարհ ճակատը:
Հենց սրանում է մտավորականության, գրականության, եթե կուզեք նաև՝ հեղափոխական շարժումների դերը:

Գ. Ն. Կ.

յին Հայաստանը՝ իր 28.000 ք.կմ տարածությամբ և մոտ մեկ միլիոն բնակչությամբ:

Բարոյանյութական առաջընթաց, ասել է՝ ներուժ ինքնապաշտպանության:

Այլևս ոչ ոք չի հավատում մեր ժողովրդից զատ, թե կարելի է կանգնեցնել առաջընթացի հաղթական կառքը՝ գետնին փռված պարտվածների և թույլերի հառաչանքներով: Այլևս ոչ ոքի համար գաղտնիք չէ, թե պետությունները բնական հակառակորդներ են, որոնցից ամեն մեկը ձգտում է տարածվել, ուժեղանալ, շահել իր հարևանների հաշվին:

Հարձակվում է, ով իրեն պատրաստ և ուժեղ է զգում հարձակվելու՝ լավագույն պաշտպանությունը համարելով հարձակողականությունը:

Հարձակվում է նա, ով իր դիմաց թուլություն է տեսնում: Ամեն մի ժողովուրդ, երկաթե անհրաժեշտությունից դրդված, անում է այն, ինչ անում են բոլորը:

Թույլը սարսափում է, չլինի կուլ գնա ուժեղին, իսկ ուժեղն արթուն հսկում է, որ իր հակառակորդը չգերազանցի իրեն: Խաղաղապաշտ և ամարի ժողովուրդները տկարանում և դառնում են որսը նրանց, որոնց ուժն աճում և ծավալվում է անդիմադրելիորեն:

Հասկանա՞նք և հետևյալը.

Հանուն խաղաղության չեն կնքվում պայմանագրերը, այլ՝ հանուն պետությունների կենսական շահերի:

Պետությունները հաշվի են առնում միջազգային իրավունքը և հարգում իրենց ստորագրած պայմանագրերը, քանի դեռ շահում են գոյություն ունեցող դրությունից:

Սակայն հենց որ մի այլ դրություն, հենց որ մի ուրիշի թղթե բարեկամությունը իրենց ավելի շահավետ թվաց, նրանք թքում են պայմանագրերի վրա, լքում իրենց նախկին զինակիցներին և սասանում աշխարհի խաղաղությանը:

Այս է իրերի իրական դրությունը, ա՛յս է աշխարհը, այլ ոչ այն, որով օրորվել և օրորվում է մեր սենտիմենտալ ազգը՝ իր սխալ ու խաբուսիկ պատկերացումով:

Մի աշխատասեր, և նյութական ապագայի համար այդքան ձիրքերով օժտված ժողովուրդ զարմանալիորեն իդեալիստ է դեպի խաղաղությունը, աղոթում է նրա արևին և չի հավատում, թե պատերազմի ծանե կգա:

Սակայն պատերազմը գալիս է հակառակ մեր ցանկության, քանի որ հակամարտությունն է կառավարում աշխարհը:

Այս ճշմարտությունը չի ուզում հասկանալ մեր ժողովուրդը, դրա համար էլ խաղաղ տարիների քրտնաջան աշխատանքով կուտակած բարիքները պատերազմի օրերին տալիս է թշնամուն, ինքը մնում մուրացկան, օտարի ձեռքին նայող:

Մենք կուզենայինք, որ մեր ժողովուրդը վերջապես ըմբռներ, որ խաղաղությունը հավիտենական չէ, այլ միայն ժամանակավոր զինադադար:

Խաղաղությունը մույնիսկ նորմալ վիճակ չէ, խաղաղություն չկա՝ մեր երկրագնդի վրա և չի կարող լինել մարդկային պատմության մեջ:

Պատերազմը ժողովուրդների կյանքում անխուսափելի բան է. դա չի մղվում սոսկ գիտակցական հաշիվների համար, դա մեկն է մարդկային առաջընթացի ամենաքրտնաքիտ արտահայտություններից: Պատերազմը բնագոյն է, այդ է պատճառը, որ մարդիկ պատերազմում են գրեթե ականաչից, հակադրվելով գիտակցության պահանջներին, բարոյական օրենքներին և հետևանքներին: Գիտակցությանն անդրադառնում են հաշվեհարդարից, հաղթությունից կամ պարտությունից հետո:

Խաղաղությունը մարդկության համար ոչ այլ ինչ է, քան հոգնածություն:

Պարտվում է այն ժողովուրդը, որ շուտ է հոգնում:

Պատերազմի է ձգտում նա, ով կազդուրված է:

Պատերազմը առողջի, ուժեղի ցանկությունն է, ինչպես խաղաղությունը՝ թույլի, հոգնածի բաղձանքը, երազը:

Անշուշտ, խաղաղությունը հոգնած ժողովուրդների համար բարիք կլիներ, եթե հաղթողները չհարաշահեին խաղաղությունը:

Խաղաղության չարաշահումն ավելի է աղետավոր պարտված ժողովուրդի համար, քան նույնիսկ պատերազմը:

Պատմության մեջ քիչ են կոտորածային ոչնչացումների դեպքերը, մինչև իսկայական ժողովուրդներ ամնպաստ խաղաղության մեջ, առանց արյունոտ հարվածների, ամհետացել են դանդաղորեն:

Ներկա Հայաստանը կազմում է հազիվ մեկ տասներկուերորդ մասը մեր պատմական հայրենիքի: Դա հայրենիք չէ, այլ հայրենի անկյուն:

Այժմյան իր սահմաններում նա չի կարող տեղ տալ ի սփյուռս աշխարհի ցաքուցրիվ հայրենագուրկ հայության, որի վիճակն աղետավոր է երկու տեսակետից. Թուրքիայում՝ կոտորածի, այլ երկրներում՝ խաղաղ բնաջնջումի, ձուլումի:

Հայրենի անկյուն և թափառական ժողովուրդ...

Մի ճակատագիր, որ տատանումի և երկմտության է մատնել մեր ժողովուրդին, այսինքն՝ ազգային հոռետեսության: Իսկ վա՛յ այն ժողովուրդին, որ վարակված է այդ ախտով, այդպիսին կանգնած է կործանման եզրին:

Չսարսափենք, բայց և առանց սին պատրանքների և ավելորդ նախապաշարումների ընդունենք այդ դառը ճշմարտությունը. մեր ապագան վտանգված է:

Անիմաստ կլինե՞ր ընդունել այդ ճշմարտությունը, եթե այն մեզ միայն սարսափի պիտի մատնի, այլ ոչ ցնցի:

Ցնցումները ժողովուրդների կյանքում փրկության լծակներ են և անբարոյական ու կորած է մի ժողովուրդ, որ հանուն իր գոյության անընդունակ է խոր ցնցումների:

Հոգեկան ցնցումների ընդունակ ժողովուրդները միայն կարող են վերանորոգվել:

Աղետավոր չէ կորուստներ ունենալը, շատ ավելի աղետավոր է վերագնահատումների անընդունակ լինելը:

Առանց վերագնահատումների անիմաստ է որոնումը, իսկ առանց

որոնման մեռնում է ոչ միայն ժողովուրդի միտքը, այլ նաև ինքը՝ ժողովուրդը:

Վերագնահատման պետք է ենթարկել ոչ միայն դեպքերի առարկայական բնույթը, այլ նաև, և գլխավորապես, մեր հոգևոր կյանքի ենթակայական տարրերը:

Պիտի որոնենք, փնտրենք, գտնենք մեր դժբախտությունների իրական պատճառները, ճանաչենք մեր իսկական վերքերը, ախտորոշենք մեր ժողովուրդի հոգին, որից հետո միայն խոսք կարող է լինել բուժումի մասին:

Ո՞վ է մեղավոր, երկրի աշխարհագրական դի՞րքը, քրիստոնեական Եվրոպա՞ն, մահմեդական Ասիա՞ն, ճակատագի՞րը...

Բոլորը, բացի մեզնից, կտրամաբանի մեր անուղղելի քաղքենամտությունը:

Այս մտայնությունը... զանգատվում, դժգոհում, անիծում է ճակատագիրը և կրկնում անվերջ, թե ընկած ենք աշխարհի մեծ ճանապարհների վրա...

Այստեղ կա մի խղճուկ ճշմարտություն, բայց դրա փոխարեն՝ հոյակապ առավելություններ:

Չէ՞ որ մեր բարձրամակնոյական ամառիկ է, մեր լեռները՝ մեկ-մեկ անխոցելի պատնեշներ:

Անտեսել այս իրողությունը և լուր ողբալ ճակատագիրը՝ ոչ այլ ինչ է, քան թույլի, վախկոտի ինքնադարացում, տկարի հոգեբանություն:

Այստեղ ոչ միայն նախապաշարում կա, այլ նաև առաքինության պակաս:

Անարդար կլինե՞ր հավատալ հիվանդին, երբ սա զանգատվում է աշխարհից:

Աշխարհը պատկերացում է, իսկ պատկերացման աղբյուրը՝ սեփական հոգին:

Հոգու հիվանդություն ունեն այն ժողովուրդները, որոնք բողոքում են սեփական հայրենիքից:

Գուցե, իրոք, աշխարհի ամենաամառիկ բարձրամակնոյականներից մեկի վրա բազմած ժողովուրդն ամարժան է իր ճակատագրին, բայց ճակատագիրը երբեք ապերախտ չէ:

Լինել հզոր՝ աշխարհի այդ հոյակապ կամրջի վրա հրաշքներ կգործեր հայությունը:

Տկար էր, տկարացավ՝ դարձավ անարժան իր բնաշխարհին:

Հիվանդ, դժբախտ ժողովուրդ, որ մինչև հիմա երկու առաքինություն է ունեցել՝ իր դժբախտությունները վերագրել արտաքին աշխարհին և փրկությունը հուսալ արտաքին ուժերից:

Այստեղ է պատճառը մեր տարօրինակ հավատի և խանդավառության, երբ օտարը որևէ խոստում է կատարում, և նույնքան տարօրինակ հիասթափության ու հուսալքումի, երբ դրժում է իր խոստումները:

Աղետալի ինքնաժխտում, որ մեզ հոգեբանորեն այնքան անարժեք է դարձրել, որ անգամ մեր դժբախտությունների մեջ մեղքի որոշ բաժին էլ մեզ տալը զլանում ենք:

Մենք այնքան անարժեք ենք թվում մեզ, որ չենք կարծում, թե քաղաքական աշխարհում որևէ բանի պատճառ, անգամ դժբախտության, կարող ենք և մենք լինել:

Տարօրինակ է, — տրամաբանում է մեր քաղքենամտությունը, — մեր հավատը դեպի Եվրոպան՝ կույր զգացում էր, մեր ներողամտությունը դեպի քրիստոնյա թշնամին՝ միամտություն և մենք ջարդվեցինք ու լքվեցինք:

Ոչինչ տարօրինակ չկա, ջարդվեցինք և լքվեցինք, որովհետև եվրոպացու հոգեբանությանը բոլորովին անժանոթ էինք:

Դեպի Եվրոպան մենք ունեինք քրիստոնեական զգացում և շնորհիվ մեր միատիցիզմի՝ մեր ազգային հիվանդության, մեր սեփական տրամադրությունները վերագրում ենք եվրոպացուն և ամենախորկերպով հավատում, որ քրիստոնյա ժողովուրդները նույն զգացումն ունեն մեր նկատմամբ, թե բոլոր պատերազմները մղվում են հանուն մեր փրկության:

Այս ինքնախաբեությունը մեզ մղեց քաղաքական մուրացկանության և քանի որ թույլ էինք՝ լալկանության:

Մուրացկանություն և լալկանություն՝ մի ամբողջ ժամանակաշրջանի հոգեբանություն, քաղաքական մեր միակ զենքը: Լալկանությունը, սակայն, ապացույց է հոգևոր տհասության կամ վախկոտության:

Մուրացկանությունը զգվելի է ընդհանրապես, իսկ քաղաքական մուրացկանությունը՝ առավել:

Մուրացկանին օգնում են ոչ այնքան կարեկցանքից, այլ շատ հաճախ՝ զզվանքից:

Քաղաքականության մեջ կարեկցանք չկա, զզվանք՝ շատ քիչ:

Անորակելի է մուրացկանությունը քաղաքականության մեջ:

Աներես մուրացկանի եսականությունը բնական է համարում, որ մարդիկ, թեկուզ ամենամեղափառ, գթան իրեն: Ե՛լ ավելի աներես է մուրացկանը և պահանջկոտ, եթե նա մահ հաշմանդամ է:

Մուրացկանի եսամոլությունն ու հաշմանդամի պահանջկոտությունը դարձել են մեր հոգեբանությունը:

Հոգեբանական այս երկու հատկանիշներն ավետարանի ներշնչմամբ ստացել են քաղաքական իմաստության, դիվանագիտական զենքի բնույթ:

Քրիստոնեական հոտի համար չքնաղ առաքինություն, սակայն՝ միայն հոտի:

Այսօր մենք անիծում ենք քաղաքական բարերարներին, սակայն մոռանում, որ մուրացկանին, հաշմանդամին անկեղանոց են տալիս, այլ ոչ անկախ հայրենիք: Այդպիսին էինք, երբ քրիստոնեական հոտ էինք: Այսօր հավակնություն ունենք մեզ քաղաքական ուժ համարելու, բայց չենք ազատվել հոտային հոգեբանությունից, որը թափանցել է քաղաքական հոսանքների մտայնության մեջ և դրանք կառչել են օրինետացիաների գաղափարին:

Եվ ի՜նչ, և նկատելի է մի քայլ առաջ՝ քրիստոնեական մախապաշարումից մինչև օրինետացիա, սակայն այդ բոլորի մեջ կա մի խոստովանություն, այն է, թե մեր ժողովրդի որոշ տարրերը քաղաքական կյանքի համար թերևս պատրաստ չեն, խակ, անուժ, անարի և ապա բոլորովին չազատագրված մախկին մտայնությունից:

Հայ քաղաքական մտքի ղեգեղումների մեջ ներկայիս դրությունը մտքի կիսանկախ դրություն է՝ կես քայլ առաջ:

Այս շրջանը կարճ ժամանակի մեջ այնքան աղետավոր հետևանքներ ունեցավ և թվում է, թե շարունակում է էլ ավելի մթազնել, արյունոտել մեր ճակատագիրը, պառակտելով, ներքուստ թուլացնելով մեր ժողովուրդը:

Մեր մի շարք հոսանքների օտարահակ տրամադրության, մեր ինքնավստահության պակասի և մեր մենակությունից սարսափելու շնորհիվ, մեր ժողովուրդը, որ այլ դեպքում պիտի կարողանար իր ինքնապաշտպանության գործը կազմակերպել հաջորդաբար՝ դարձավ կամագուրկ մի ամբոխ ու պարտվեց:

Մեր պարտությունները հոգեբանական էին, պարտվեցինք ոչ թե նրա համար, որ թվապես ու տեխնիկապես թույլ էինք, տկար, այլ ուրովի՝ հետևելով մեր հոգեպես:

Օտարի հովանու տակ հայը եզակի և ռազմաշունչ կռվող է, իր սեփական դրոշմի տակ հաճախ անարի, պարտվողական:

Կարսում մենք ունեինք բնական ու արհեստական դիրքերի գերազանցություն, թվական առավելություն, ավելի լավ պարենավորում, բայց և այնպես պարտվեցինք, որովհետև չունեինք վճռական մեծակի հոգեբանություն, ինքնուրույն կերպով որևէ բան անելու հավատ: Պարտվեցինք, որովհետև մենք միայն՝ որպես, ազգ, մասամբ գիտակցեցինք մեր պարտականությունը, մասամբ հասկացանք աշխարհի իրական պայմանները, փորձեցինք ոտքի կանգնել, բայց ոչ ամբողջովին և ոչ մեր ներքին ուժերի դրդմամբ:

Պարտվեցինք, որովհետև մեր ցեղի ոգու բովանդակ ուժերն օգտագործելու փոխարեն՝ հովանավորներ փնտրեցինք:

Վաղը կկորչենք խալառ, եթե մնացինք այս մտայնությամբ:

Կփրկվենք, եթե ազատվենք նախապաշարունակներից, եթե փորձենք ոտքի կանգնել, սակայն ոչ արտաքին դրդմամբ, օտարների ցանկությամբ, այլ մեր ներքին, բնական, անգուսպ մղումով:

Այսպիսով միայն կազատագրվի և կազատվի որևէ ժողովուրդ:

Այդ ճանապարհին, եթե եղան օժանդակիչ ուժեր, պիտի օգտագործենք որպես զինակից, բարեկամ:

Օգտագործել, և ոչ աղերսել, ըմբռնե՞ց հայն այս տարբերությունը՝ կանգնած է փրկության ուղիղ ճանփին:

Մինչև հիմա բարեգործներ և հովանավորներ ենք փնտրում,

հիվանդ ենք, թույլ և տհաս մտահոգեպես:

Մրանից հետո զինակիցների մասին պիտի խոսենք, որովհետև հոգով առողջանալ, արիանալ ենք ուզում:

Զինակիցներ և ոչ բարերարներ, այդ նշանակում է, թե հայն արի է և ինքնապաշտպանվելու ընկեր է փնտրում: Քաջի իրավունքն է դա, նրա, ով վճռել է մեծակ հաղթել և զինակցում է միայն ավելի հեշտ հաղթելու համար:

Արի ժողովուրդ, սրան են միայն զինակցում, ձեռք մեկնում պետությունները: Հասկանանք և այս ճշմարտությունը:

Փրկվելու համար պետք է նաև արիանալ, այսինքն՝ հաղթահարել սեփական սարսափը:

Սարսափից ազատագրված հոգին է միայն ընդունակ աշխարհն առարկայորեն տեսնել, պատկերացնել:

Երկյուղը միշտ էլ ճիվաղներ է ստեղծում՝ մտացածին հրեշներ:

Ժողովուրդները հաճախ մեռնում են հենց այս ճիվաղներից:

Քաղաքական գիտակցության թերին, անինքնավստահություն, սարսափի հոգեբանություն. ահա մեր եռազլիյան թշնամին:

Եվ մինչև որ չկարողանանք այս ներքին թշնամին սպանել, անկարելի է, որ արտաքին թշնամուց ազատվել կարողանանք:

Աված է. «Մարդս մի բան է, որ պիտ հաղթահարվի»:

Այսպես, մինչև որ հայ մարդը չկարողանա ինքզինք հաղթահարել՝ սպանել սարսափի անասունն իր մեջ, ներշնչվել նոր մտայնությամբ, հոգեփոխվել, կարճ՝ մինչև որ չդառնա արի և արիապաշտ ժողովուրդ, անհնար է, որ նա կարողանա ոչ միայն քաղաքականապես ազատվել, այլ և ազգովին ոչնչանալու վտանգից խուսափել:

Արևելքում մեզ համար ստեղծված պայմանների մեջ կարող է ապրել արի և արիապաշտ հայությունը, բայց ոչ այսօրվանը:

Պատերազմների մեջ հաղթանակում է արին, այս նշանակում է՝ հաղթում է նա, ով սանձահարել է իր սեփական սարսափը, ով թշնամու հետ չափվելուց առաջ կառուցել է հաղթանակի շենքն իր հոգում:

Մեքենական կոպիտ ուժերի բախումը չէ պատերազմը, այլև ժողովուրդների հոգեկան դարբինը:

Դեռ ավելին՝ պատերազմը ժողովուրդների աստվածների գոտեմարտն է: Տեխնիկան՝ զենքն է, միջոցը հոգին, պատերազմի դարբինը:

Զենքն անհրաժեշտ է, սակայն արի բազուկների մեջ:

Պայքարի պատրաստվող ժողովուրդները նախ սպառազինվում են հոգեպես:

Անտեսվա՞ծ է այս պայմանը՝ անխուսափելի է պարտությունը...

Ինքնապաշտպանություն՝ ահա թե ի՞նչ են թելադրում ժամանակն ու առաջադիմությունը:

Ինքնապաշտպանություն՝ ահա մեր կրոնը:

Ինքնապաշտպանություն՝ ահա միակ միջոցը, որ ապահովում է ոչ միայն ժողովրդի, այլ նաև նրա աստվածների գոյատևումը:

Բնավ եսանություն չէ, երբ մի ժողովուրդ իր ինքնապաշտպանությունը հայտարարում է իր կրոնը:

Ինքնապաշտպանությունը ոչ միայն բնական իրավունք է, այլ առաջնակարգ պարտականություն ամբողջ մարդկության և բնության հանդեպ ընդհանրապես:

Ժողովուրդները ապրում են իրենց, ստեղծագործում մարդկության համար:

Ժողովուրդներն ստեղծագործելու պարտականություն ունեն, հետևաբար և՛ ապրելու իրավունք:

Մի ժողովուրդ, որ անընդունակ է ինքնապաշտպանության, գուրկ է տարրական առաքինություններից, -առաքինություններ, որոնց չափանիշը ինքնապաշտպանության համար ցուցահանված ընդունակությունն է միայն: Զու՞րկ է մի ժողովուրդ ինքնապաշտպանության ընդունակությունից, գուրկ է գոյության բարոյական իրավունքից:

Աղերսում էինք կյանքի, գույքի, պատվի ապահովություն, ոչ միայն տկար էինք, այլև գուրկ առաքինությունից:

Ժողովուրդների կյանքը բռնավորների շնորհը չէ, նրանք չեն կարող ողորմությամբ ապրել և պետք չէ ապրեն:

Մակաբույծ է մի ժողովուրդ, եթե իր ինքնապաշտպանության համար հենվում է միայն օտար ուժի շնորհին: Կյանքում մակաբույծն անբարոյական է, իսկ մահանը տեղ չունի պատմության մեջ:

Առանց զայրանալու ընդունենք և այս ճշմարտությունը:

Ինքնապաշտպանությունը մի ժողովրդի գոյության ներքին ճիգն է: Մինչև հիմա այդ ճիգն արտահայտվեց որպես աղոթք, աղեր-

սանք, մուրացկանություն, -հետևանքը՝ հազար և հազար կրավորական զոհեր:

Փռած են մեր հին զենքերը, եղծանված է հին մագաղաթը: Նոր ավետարանի խոսքը պիտի լսենք հիմա, - ավետարանը արիության:

Վահագնի հետ պիտի խոսենք հիմա, Աստվածը հին արիական հայության: Նոր սուրբ գիրք, պիտի գրվի մեր ժողովրդի համար՝ արիների ավետարանը:

Արիություն՝ սա պիտի լինի մեր սերունդների կոչումը, քանզի այդ քարձր հատկությունն է փրկում ժողովուրդներին ֆիզիկական և բարոյական անկումներից, քանզի աստվածային միակ արժեքն է արիությունը, որով ժողովուրդները կզենեն իրենց անկախությունը և կապահովեն զայն:

Արիության պատգամախոսները պիտի դառնան հայ մտավոր և հոգևոր կյանքի բոլոր ղեկավարները:

Ե՛վ դպրոց, և՛ եկեղեցի, և՛ քաղաքական կուսակցություններ, և՛ մանուկ, և՛ ապակուսակցական կազմակերպություններ՝ բոլորը, բոլորը պիտի համակվեն մոր մտայնությամբ, պիտի կրկնեն մոր ճշմարտություններ, կրկնեն անվերջ, անդադրում, մինչև որ արիական ինքնապաշտպանության գաղափարը կդառնա ժողովրդական մտայնություն, ազնիվ կիրք, հոգեբանություն...

Եկեղեցին:

Դա վերագնահատումի պիտի ենթարկի քրիստոնեական սիրո իր սխալ ըմբռնումը, որպեսզի դադարի թուլությունը առաքինություն համարել և սպանել մեր ժողովրդի կամքը:

Քրիստոնեական սիրո խորհուրդը ամբողջ դարեր պատճառ է դարձել մեր ժողովրդի անօրինակ ողբերգության:

Միշտում է նա, ով ուժեղ է, ով հոգու առատություն ունի, ում ուժի բաժակը լցված է հորդելու, թափվելու աստիճան:

Արգասավոր չէ թույլի սերը:

Միայն արին, քաջը, միայն հերոսը կարող է գոհաբերել:

Անընդունակ է թույլը ինչպես սիրո, նույնպես և զոհաբերության: Մի ժողովուրդ, որ ընդունակ չէ այս երկու առաքիլության՝ դիպվածների կայարտի իր գոյությունը:

Մենք առնվազն կարող և հզոր պիտի լինենք, որպեսզի կարողանանք սիրել և զոհաբերել:

Մխավել, չարաչար սխավել է մեր եկեղեցին՝ «տնանկ»-ների և «սնանկ»-ների բարոյականություն քարոզելով:

Մրանից հետո այն սիրո և զոհաբերության ընդունակ արի ժողովրդի մասին պիտի խոսի, եթե ուզում է, որ քրիստոնեության հետքերը մնան Փոքր Ասիայում և Հայաստանում:

Ուժեղ և արիական ժողովուրդ, այնպիսին, որ ընդունակ լինի արհամարհել մահը հանուն սեփական գոյության:

Ինքնապաշտպանությունը հայ ժողովրդի՝ ահա հայ եկեղեցու նոր հավատամքը:

Չընդունե՞ց այս ճշմարտությունը, չքարոզե՞ց, չտարածե՞ց ամեն օր այս փրկարար գաղափարը, եկեղեցին իր բոլոր միջոցներով չնպաստե՞ց մեր ինքնապաշտպանության գործին՝ կործանված է:

Մամուլը:

Նրա պարտականությունն է՝ խտացած ճշմարտություններ տալ ժողովրդին:

Նպատակը՝ այս ճշմարտություններով լուսավորել ժողովրդի ուղին դեպի ապագան:

Չունի՞ մամուլն այս կոչումը՝ ավելորդ մակարոյծ է դա և գուրտեղը ժողովուրդները կերակրում են նրան իրենց հաշվին:

Դժբախտաբար որոշ բացառությամբ այսպիսին է մերը՝ հայկականը:

Լրագրություն և ոչ մամուլ, որ ժողովրդի միտքն իզուր զբաղեցնում է արտաքին եղելություններով, լուրերով, որոնք զգալի արժեք չունեն:

Այս մտայնությունը իշխել է մեր լրագրության մեջ գրեթե իր սկզբնավորման օրից:

Լրագրությունը խանդավառվում է արտաքին բարենպաստ մշաններով, մի դիվանագետի կարեկից ժպիտով, մի անվանի եվրո-

պացու հայասեր արտահայտությամբ, մի միսիոներական ընկերության հայանվեր ջանքերով, մի խաղաղասիրական կոնգրեսի հայանպաստ բանաձևով, մի պառլամենտական գործիչի զգացված ճառով որևէ հայկական կոտորածից հետո, և վերջապես այնպիսի բաներով, որոնք ժողովուրդների ինքնապաշտպանության կամ փրկության համար ոչ մեկ իրական մշանակություն ունեն:

Եվ այսպես ամբողջ տասնամյակներ... և ոչ ոք է ուզում հասկանալ, որ այդպիսով մեղսակից է դառնում հայկական ողբերգության՝ չեղելով ժողովրդի ուշադրությունն իր փրկության միակ զենքից՝ ինքնապաշտպանությունից:

Եղել են լրագրային արտահայտություններ, հաճախ նույնիսկ ինքնապաշտպանության քարոզ, սակայն այդ բոլորը թերի, ոչ զերծ արտաքին ուժերի հանդեպ ունեցած մախապաշարումներից, հետևաբար ոչ ամբողջովին ճշգրիտ, ոչ օգտակար:

Լրագրություն, որ տասնյակ տարիների ընթացքում չի կարողացել իր ժողովրդի դժբախտության իսկական պատճառները մատնանշել, հազար և հազար գոհերից հետո մի ընդհանուր ճշմարտություն գտնել և ջանալ այդ ճշմարտությունը զանգվածների հոգեբանությունը դարձնել:

Լրագրություն, որի որոշ օրգանները արտաքին ուժերի հանդեպ ներող են, քծնող, խնկարկող, իսկ ներքուստ՝ պառակտիչ, անհանդուրժող և ամբարտավան:

Լրագրություն, որի որոշ օրգանները ղեկավարվում են փողոցի առաքիլություններով կամ տարփողելով մեծ ժողովուրդների ուժն ու հմայքը՝ վատարար արհամարհելով սեփականը:

Լրագրություն, որ բոլորքում է թայֆայական կրքեր և ընդունակ չէ մի տարրական ճշմարտություն ըմբռնելու՝ այն է, թե ժողովրդի ինքնապաշտպանությունը մի գործ է, որի մեջ ամեն հոսանքի և ուղղության մարդիկ միական պիտի լինեն:

Լրագրություն, որ տարիների խանդավառությունից այժմ հիասթափ՝ այսօր հայիտյում է աջ ու ձախ բոլոր ազգերն ու լեզուները, անընդունակ ըմբռնելու, թե մեղավորը օտարները չէին...

Լրագրություն, որ ամեն օր աղաղակում է, թե հայությունը զոհ գնաց աշխարհակալ ժողովուրդների քաղաքականության և անգի-

տակցաբար խճճվել է դիվանագիտական կնճիռների, դիպլոմատիական ծիծաղելի դիվետանտիզմի մեջ:

Այսպիսի լրագրությունն ավելորդ է: Ինչպես հայ եկեղեցին, նույնպես և մեր մանուկը պիտի հոգեփոխվի:

Լրագիր մենք շատ ունենք, նույնիսկ ավելորդ, իսկ պետք է վերադաստիարակիչ հրապարակախոսություն:

Հրապարակախոսություն, որ անսխալ կերպով ախտանշի մեր ցեղի հոգսերը և արմատական միջոցներ առաջարկի, որ վերագնահատումի ենթարկի մեր անցյալը և նոր ճշմարտություններ որոնի, որ լուսաբանի մեր ժողովրդի կնճիռները, ի հայտ բերի նրա թաքուն առաքինությունները, որ կռահի իր ժողովրդին սպառնացող վտանգը և դառնա նրա հոգևոր սպառնազինումի ահագանգը:

Մամուլ, որ վերջապես ազատվի օտարահալ մտայնությունից և արիություն քարոզի, որ խլակների փոխարեն հերոսական ժողովրդի մասին խոսի... Եվ այդպես՝ մինչև որ հայությունը, խրոխտաբար կանգնած իր բարձրավանդակի վրա, կապացուցանե աշխարհին, թե ինքը արի է՝ տեր իր հայրենիքին և ճակատագրին:

Հրամայողաբար պիտի հեղափոխվեն նաև մեր կուսակցությունները:

Մեր ներքին հակամարտությունները զինակցում են արտաքին թշնամուն՝ ընդդեմ մեր ժողովրդին և երկրին:

Դժվար է հավատալ, թե կուսակցամիջյան այլանդակ պայքարի կատաղությունը բխում է միայն դեպի հարազատ ժողովուրդն ունեցած սիրուց, — ժողովուրդ, որի փրկության մասին տարբեր ըմբռնումներ ունեն պայքարող կողմերը:

Միջկուսակցական պայքարի միակ «մարտական միջոցը» պիտի լինեն բարոյական կշտամբումը և ոչ ավելին, ոչ սուտը և զրպարտությունը, իրողության խեղաթյուրումը, կամ այլ բարոյագուրկ ու դատապարտելի միջոցներ:

Մանկորեն միամիտ են այն կուսակցությունները, որոնք, ժխտելով բարոյականությունը քաղաքական պայքարի մեջ, կարծում են, թե կարող կլինեն բարոյական մաքրություն պահել իրենց շարքերում:

Բարոյականի աղքատություն՝ ասել է բարոյական ուժերի աղքատություն:

Ժողովրդի մի մասի անունից հայիոյել մյուսին՝ հակառակորդին և տղայաբար ժխտել նրա գոյության իրավունքը՝ դեռ չի նշանակում դաստիարակել իր շարքերը:

Անիմաստ և զզվելի է քննադատությունը, եթե ստեղծագործություն չէ դա:

Ով օրն ի բուն զբաղվում է միայն իր հակառակորդի թերությանց քննադատությամբ, նա առնվազն կոմպրոմիսներ է կատարում իր սեփական հոռությունների հետ:

Այդպիսին կարո՞ղ է շահել, բայց շահած կլինի ի հաշիվ իր բարոյական առողջության:

Այդպիսին կարո՞ղ է վնասել իր հակառակորդին, բայց ինքը ոչինչ կշահի:

Ստորությունը մնում է ստորություն անգամ այն դեպքում, երբ նա կատարվում է հանուն ամենամոլորական շահերի, դա նախ բարոյագրկում է և տկարացնում իրենից օգտվողին:

Անվերջ բարի խոսել իր կուսակցության և չար՝ այլոց մասին, և՛ ծիծաղելի է, և՛ անարդար:

Հոգեպես անառողջ է նմանը:

Չարաշահել զանգվածների մութ զգացումները՝ կույր ատելություն սերմանելով հակառակորդի հանդեպ, նշանակում է ոչ թե ազնիվ պայքար մղել, այլ խուժանավարել:

Այդպիսին չարիք է և՛ իր ժողովրդի, և՛ հակառակորդի համար:

Կույր ատելությամբ հիվանդ՝ մեր կուսակցություններից ոմանք մոռացել են հայ ժողովրդի ինքնապաշտպանության սրբազան գործը, հանուն որի, իբրև թե, կյանքի են կոչված:

Նրանք շարունակում են նեղսիրտ և իրարամբժ կռիվը՝ տկարանալով և տկարացնելով մեր ժողովուրդը, խաթարում նրա հավաքական ոգին՝ կատարում այն, ինչ կանեն թշնամին:

Եվ դա կոչում են ժողովրդասիրություն, երբ էապես ժողովրդասպանություն է:

Այո՛, ժողովրդասպանություն:

Մտավոր կարճատեսություն է չհասկանալ, թե անվերջ ու անդադրում վերանորոգություն է:

Հոգևոր անշարժություն, ասել է բարոյական մահ, մահացում:

Անտարբեքություն, հոռետեսություն, բարոյագրկում, ժողովուրդների անձնասպանության դանդաղ ձևերն են սրանք:

Վերանորոգվելու անընդունակ ժողովուրդները մեռնում են ամեն ժամ, ամեն վայրկյան:

Այո՛, հոգեվարքում են այն ժողովուրդները, որոնք հոգեպես ծուլ են, որոնք դեկավարվում են պատահականությամբ, խճճված են քաղաքական մոլորությունների և հոգեբանական սխալների մեջ:

Մեր կուսակցությունները կա՛մ չեն հասկանում այդ, կա՛մ չեն ուզում հասկանալ:

Չկա, չի նկատվում մտքի ու հոգու լարում, իսկ ճշմարտությունները կարելի է հասկանալ միմիայն այդ լարումով:

Չկա ստեղծագործություն, չկա բարոյական ուժերի մթերում: Կա ընդհակառակը՝ հասկացությունների քառս և անարխիա, բարոյական լճացում, բարոյական մակաբուծություն հոգեբանական մի աղետալի մթնոլորտ, որի մեջ չեն աճում, չեն փթթում բարոյական ուժեր:

Իսկ նման մթնոլորտում կդաստիարակվեն անարի, փոքրոգի և պարտվողական սերունդներ միայն, անարի ժողովուրդ, որի ուժերի մեծագույն մասը սպառվում է վախի և անհանգստության մեջ:

Կա օտարահակ օրիննտացիաների գերագնահատում և սրանց խելագար հակամարտությունը, միջավայր թույլի հոգեբանության ծննդի և աճի:

Կա անվճռականություն, ասել է կա այն ամենը, ինչ որ անհույս և վտանգված է դարձնում մեր ժողովրդի ապագան:

Մեղմ ասած՝ ստեղծվել է մի դրություն, որ մահվամբ է սասանում մեր ժողովրդին:

Անհատը թե հավաքականությունը, բարոյապես կատարելագործվելով, ուղղակի թե անուղղակի կերպով նպաստում է իր շրջապատի բարոյական զարգացմանը:

Մեր կուսակցությունները, որ զբաղված են բյուզանդական վեճերով և ամեն զնով իրար գետին զարկելու անմիտ ցանկությամբ, միմյանց թերությունների ցուցադրությամբ, սեփական այլանդակությունները քողարկելու սին ճիգերով, թողած այդ ամենը՝ հրամայողաբար պիտի զբաղվեն ինքնադաստիարակությամբ:

Անհատ թե ժողովուրդ՝ սրանք միշտ էլ ավելի ուժեղ են, քան կարիքը, քան վտանգը, քան թշնամին, սրանք միշտ էլ կարող են գերազանցել իրենց, բարձրանալ իրենցից, եթե չի պակասում սեփական ուժերով ոտքի կանգնելու կամքը:

Բարձրանալով՝ հոգեպես բարձրացնել մեր ժողովուրդը, ինքնուղումով սրբագրել ժողովրդի հոգին:

Ժողովուրդները չեն պարտվում, եթե չեն ուզում պարտվել. գիտակցելով այդ ճշմարտությունը, մեր կուսակցությունները իրենց շարքերի միջոցով պիտի ներշնչեն ժողովրդին՝ նրան հոգեպես գոտեպնդելու համար: Կուսակցությունները, դրանց միջոցով և ժողովուրդը, խորապես պիտի գիտակցեն.

- Քանի դեռ տրանջում է, աղերսում, լալիս մի ժողովուրդ, պետք չէ օգնել նրան, քանզի այդպիսին կամովին հրաժարվում է իր գոյության իրավունքից:

- Չարժե և չի կարելի օգնել ընկածին, եթե նրան պակասում է ինքնօգնությամբ ոտքի կանգնելու կամքը:

- Ով չի աշխատում իր բովանդակ ուժերով, իրավունք չունի որիչներից օգնություն սպասելու:

- Սեփական ուժերով ինքնապաշտպանվելու անընդունակ ժողովուրդները պատժվում են մահվամբ:

- Իրավունքը ուժի հասկացողություն է, այլ ոչ տրամաբանական: Պայքարը հանում իրավունքի՝ բարոյական հիմքը ժողովուրդների գոյության, անեծք չէ, այլ օրհնություն:

Դատապարտված է մի ժողովուրդ, եթե նա իրավունքը զոհաբե-

րում է իր հանցավոր հանգստին, այլ ոչ հակառակը:

-Թույլը մեղավոր է, որ թույլ է: Անբարոյականություն է թուլությունը՝ ստեղծված սնուցանելու ուժը: Ժողովուրդները իրենց թուլության մեղքերը կբավեն որպես պարտություն, ստրկություն, որպես անփառունակ գոյություն:

-Անպարտելի է այն ժողովուրդը, որ ղեկավարվում է ոգու ձեռքով:

Այնտեղ, ուր կա ոգու, ասել է՝ բարոյական ուժերի ապացույցը, այնտեղ բավական գերազանցությունը, քարը, մետաղը գրեթե կորցնում են իրենց նշանակությունը: Ոգու հետ զինակցողը բարոյական ուժերի հետ է զինակցում, որի միջոցներն աճում են անհավատարմության աստիճան, դառնում անսպառելի:

-Գլխավոր դերը ժողովուրդների պատմության մեջ խաղում են ոչ արտաքին պայմանները, ոչ քաղաքական օրինադրական, ոչ էլ դիպվածները, այլ իրենց հոգեբանական նկարագիրը:

-Ժողովրդի գոյության արտաքին պայմանները հարազատորեն կապված են նրա ներքին հոգեկան դրության հետ: Ասել է՝ ամեն ժողովուրդ այնտեղ է, ուր նա հասել է իր բարոյական ուժերի մղումով:

Գիտակցելով այդ մեր կուսակցությունները, եկեղեցին, դպրոցը, մամուլը պիտի հոգեփոխեն ժողովրդին:

Գիտակցելով, հարազատելով և գործադրելով այդ փրկարար ճշմարտությունները՝ մեր մտավորականությունը պիտի կարողանա վերադաստիարակությամբ հոգեբանորեն բարձրացնել հայությունը, պիտի կարողանա ժողովրդի ոգու անպարտելիությամբ ապահովել նրա անպարտելիությունը՝ նրա ֆիզիկական և բարոյական գոյությունը:

Ապագան վտանգված ժողովուրդների վերջին և միակ խաղաթուղթը վերադաստիարակությունն է:

Դաստիարակություն, որ հեղաշրջեր մինչայժմյան թույլի մեր հասկացողությունը իրավունքի և քաղաքական բարոյականի, քրիստոնեության, ուժի և թուլության, պատերազմի և խաղաղության մասին:

Դաստիարակություն, որ ազգային հզոր զգացումով և արթուն գիտակցությամբ զինեք հայությունը, որ արիացնեք և դառնար մայրը բարձր ժողովրդասիրության և զաղափարապաշտության, մղեք

ընդհանուրի շահը միշտ էլ գերադասել անձնականից, թելադրեք անհատին ընդհանուրի երջանկության մեջ փնտրել անձնական երջանկությունը, մտատրամադրեք բոլորին, բոլորին՝ ավելի պարտականությանց տեղ զգալ իրենց, քան իրավունքների, որ մղեք հայ մարդուն մեռնել ապրելու և ապրեցնելու, այլ ոչ թե ապրել մեռնելու համար, որ իրականացնեք սոցիալական հմարավոր արդարությունը մեր ժողովրդի մեջ...

Փրկարար դաստիարակություն, որ տար մեզ անհրաժեշտ առաքիճություններն այն ժողովուրդների, որոնք արի են և վստահությանք կնայեն իրենց ապագային, որ բարձրացնեք մեզ մինչև գերագույն ըմբռնումն ու զգայնությունը,՝ հատկություններ, որոնք կհարյուրապատկեն ժողովուրդների բարոյական կորովը:

Դաստիարակություն, որ հոգեփոխեք և փրկեք մեր ժողովուրդը:

Ահա այս նոր դաստիարակության ստեղծագործ և փրկարար գործին է, որ անվերապահորեն և վճռաբար պիտի լծվեն մեր կյանքի և պատմության ընթացքը շարժող բոլոր հավաքականությունները՝ ազգային մի բարձր մարմնի հսկողության տակ՝ ընտրված բոլոր հոսանքներից:

Հրապարակ հանելով մեր ժողովրդի հոգևոր վերանորոգման անհրաժեշտության խնդիրը՝ կուզեի հավատալ, թե մեր մտավորականությունը հոգեպես անհանգիստ է մեր ժողովրդի ապագայի նկատմամբ, թե նա, մեր ունեցած ահավոր կորուստներից հետո, ժողովրդասպանության համագոր կհամարի հնի շարունակությունը և երկաթե անհրաժեշտությունից մղված՝ առաքիճություն կունենա անկուսակցականաճալ գոնե մեր ժողովրդի ինքնապաշտպանության խնդրում:

- Մեր պատմությունն այսուհետև աղետալի սխալների կրկնությունը չպետք է լինի, այլ սրբագրությունը:

Էլ ոչինչ այն ամենից, ինչ որ արվել է և արվում է արտաքին բշտամու գործը հեշտացնելու համար, սա պիտի լինի ինքնազգաստացումի և փրկության հրավիրող մեր օրվան աղաղակը:

Արե՞ց այդ, վարվե՞ց այսպես մեր մտավորականությունը՝ վաղն ազգովին պիտի լինենք այն. ինչ որ ուզում ենք լինել:

ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅԱՆԸ՝ ԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ

Ես ճշմարտություններ գիտեմ, որոնցից մեկն ասում է՝ ուզու՞մ ես գուշակել, տեսնել ժողովրդի ապագան՝ նայիր նրա երիտասարդությանը:

Նայելով քեզ, հա՛յ երիտասարդություն, վարդագույն լավատեսությամբ չեմ լցվում ես:

Մեր վաղը, մեր ապագան կախված է ներկայից:

Վաղն ազգովին պիտի հնձենք այն, ինչ որ սերմանում ենք այսօր, այսօր, երբ դու նվազ խոստումնալից ես, երբ քո մեջ, շնորհիվ մեր օրերի նյութապաշտական ոգու և համատարած հուսալքության, թուլացել է պաշտամունքը երկու աստվածությունների՝ հայրենի ժողովրդի և երկրի:

Քո մի մասի մտքի ու սրտի սնունդը, ավաղ, չի կազմում «առյուծոսկրի ուղնուծուծը»:

Տկարանալով բարոյապես, դու թուլացնում ես մեր ժողովրդի լավագույն ապագայի հույսը:

Ահա թե ինչու ուզեցի մտերմաբար մի քիչ խոսել քեզ հետ, ուզեցի օրագրիս մի քանի ամսավեստ էջերով, ծնունդը իմ խորհրդածությունների, ստիպել քեզ ևս մտածելու մեր վաղվա մասին:

Հակամարտության օրենքը

Ժողովուրդների պատմությունն այլ բան չէ, քան իրենց գոյամարտի, իրենց հաղթությունների և պարտությունների պատմություն:

Պատերազմներն են օրորել մարդկության պատմությունը, ոչ թե խաղաղությունը, որը բնական վիճակ չի եղել, այլ պատերազմների կարճատև դադար միայն:

Աշխարհը կառավարում է հակամարտության օրենքը: «Մի զինվոր սպանում է Արքիմեդին»:

Հաղթում է ուժեղը և ո՛չ արդարը:

Վա՛յ թույլերին:

Կուգեի, որ քեզ համար գրված խորհրդածություններս ընդունեիր ինչպես ծարավ դաջող ջուր և ընդունում:
Այս խոով, խավար եւ նեղ ժամանակներում, երբ այնքան մեծ և իրական է վտանգը մեր ժողի համար, քե՛զ, հայ երիտասարդություն, ես քե՛զ իմ անհանգստացուցիչ աղաղակն եմ ուղղում:

Գ. Զեյնի

Բոլոր ժողովուրդները՝ լուսավորյալ թե վայրենի՝ ձգտում են արևի տակ կայուն տեղ գրավել:

Նրանք զենքի են դիմում երբեմն ռազմասիրությունից, երբեմն մրցակցությունից, երբեմն կույր ատելությունից մղված:

Պատերազմում են, երբ պետք է նորանոր շուկաներ ձեռք բերել, ծովերի տեր դառնալ, երբ պետք է պաշտպանվել կամ ապահովել այս կամ այն երկրի անկախությունը:

Պատերազմի համար են աշխատում եվրոպական իմպերիալիզմը, անգլիական ծովատիրությունը, ամերիկյան դոլարապաշտությունը, համիսլամականությունը, դեղին վտանգը, պանսլավիզմը և այլն:

Պատերազմ է անվերջ, և եթե ժողովուրդները կռվադաշտում չեն, ապա զորանոցներում են, ուր խելահեղորեն պատրաստվում են նորանոր բախումների:

Չեզոքության են դիմում թույլերը միայն՝ հաճախ բաժանելով պարտվածների ճակատագիրը: Հապես չկան չեզոքներ: Եթե երկուսն այսօր բարեկամ են, մշանակում է՝ մրանք զինակցել են մի երրորդի դեմ:

Ամեն մի պատերազմ երկու նորերի պատճառ է դառնում, որովհետև կռվող կողմերից ոչ ոք իրեն վերջնականապես պարտված կամ հաղթած չի համարում:

Եվ միշտ էլ պարտված կողմը դեռ իր նահանջի ճանապարհին մշակում է փոխվրեժի ծրագիր:

Մեկը հարձակվում է, մյուսը՝ պաշտպանվում. այդ երկուսից ո՞րն է մեղավոր:

- Ոչ մեկը, իրավունք ունեն երկուսն էլ, պատերազմն արդար է երկուսի համար էլ, - ասում է ֆրանսիացին:

- Ես սիրում եմ թղթախաղում տանողին, ինչպես և կռվում հաղթողին, - ասում է անգլիացին:

- Եթե մեզ համար օգտակար է, ուրեմն կարելի է, - ասում է գերմանացին:

- Կամ բոլորի բարեկամը, կամ բոլորի թշնամին, - ասում է ամերիկացին:

Եվ որովհետև հնարավոր չէ բոլորի բարեկամը լինել, մա գործնականում մնում է բոլորի թշնամին:

Պատերազմի դեմ մոգական խանդով ու զայրությամբ խոսել են մարդկության ամենաընտիր ներկայացուցիչները, բայց և այնպես մա շարունակում է գոյություն ունենալ՝ հեզմելով իմաստուններին:

«Գազանների խնջույք», «ազգամիջյան սպանդ», «խելագար իրականություն», «մարդկությունը կրծող սև վերք», «օրինականացած կողոպուտ», և այլն... ահա՛ պատերազմն իր թշնամիների համար:

«Ոչ, - ասել է Հյուգոն, - չի կարող աշխատել մահվան համար: Սպանությունը մնում է սպանություն, միևնույն է, թե ինչ ես կրում՝ ոճրագործի գլխա՞րկ, թե՞ ֆրանսիական կայսեր թագը»:

«Ոչ, մրանք բնավ կիսաստվածներ չեն. մրանք մարդ էլ չեն», - աշխարհակալների մասին ասել է Ֆենելոնը:

«Լուսավոր ազգերը մման են որսկան շներին: Մի անբարոյական բնագոյ գրգռում է մրանց ոչնչացնելու իրար՝ առանց օգուտի և իմաստի», - ասում է Անատոլ Ֆրանսը:

«Նա, - ասում է Լակտենցին, - որն սպանել է միայն մեկին, դատապարտվում է որպես հանցագործ: Բայց մորթեցե՛ք հազար հոգի, արյունով հեղեղե՛ք երկիրը, դիակներով վարակե՛ք գետերը և ձեզ տեղ կտան փառքի Օլիմպոսի վրա...»:

Մականյն պատերազմն ունի իր պաշտպանները:

«Առանց պատերազմների աշխարհը կվերածվի մի մյութապաշտական ճահճի:

«Պատերազմը՝ դա լավերի հաղթանակն է»:

«Առանց պատերազմի աշխարհը կընկնի մի վտանգավոր լեթարգիական քնի մեջ»:

«Անբարոյականացում են անմարտունակ ազգերը»:

Մրանք ժխտում են պատերազմների պատահական բնույթը՝ դրանք համարելով որոշ ճակատագրական օրենքների ծնունդ, որպես մարդկային բարեշրջման բուռն և խոշոր արտահայտություն:

Զսան դարեր են անցել Գողգոթայից մինչև մեր օրերը, բայց խաղաղության, եղբայրության ու սիրո ուսուցչի «աստվածաշունչ» խոսքը շարունակում է մնալ որպես «ձայն բարբառող հանապատի»:

Երկու հակամետ ուժերի արյունոտ պայքարն է լցնում մարդկային պատմությունը և հույս չկա, թե մեր դարում սուրը կփոխվի արդի:

Ուժերից մեկը ձգտում է վերացնել սահմաններն ազգերի միջև, իսկ մյուսը համառում է հաստատուն պահել ազգամիջյան թշնամանքը՝ սեփական գոյատևումն ապահովելու համար:

Այժմ իշխում է երկրորդը, ուժեղ ու հաղթական է վերջինը:

«Խաղաղություն ես ուզում՝ պատրաստվիր կռվի»։ սա է օրվա հրամայականը:

Եվ կարծեք խաբուսիկ խաղաղությունից սարսափած՝ բոլորը, բոլորը պատրաստվում են, զինվում...

Հայրենապաշտությունը

*Ո՛չ, հայրենիքը ախող չէ,
ուր անասնաբար կարելի է
ուտել ու պառկել:
ԼԱՄՆՆԵ*

Հայրենասիրություն...

Մարդկային բարոյական հատկություններն իր մեջ միացնող այդ գերագույն առաքինությունն է ազգերի գոյության անհրաժեշտ պայմանը, նրանց ուժի և մեծության անսպառ աղբյուրը:

Այդ նվիրական զգացումը զարգանում է աստիճանաբար:

Սկզբում բնագրական՝ զարգանալով դառնում է իմացական, ոգիանում է...

Այն զարգանում է ժողովրդի ինքնագիտակցության և արժանապատվության զգացումի հետ, և կործանվում նրա բարքերի ապականության, նյութականացման հետ:

Հայրենիքներն ապրում են հայրենասիրությամբ, կործանվում՝ դրա պակասից:

Ժողովուրդն առանց հայրենասիրության նույնն է, ինչ մարմինն առանց հոգու:

Այն մայրն է մի շարք առաքինությունների՝ գաղափարականության, անձնվիրության, արիության:

Այն պատերազմողի բարոյական ամբողջությունն է, կախարդական զրահը, անվրեպ զենքը:

Հայրենասիրությամբ հարուստ ժողովուրդը դեպքերի խաղալիքը չէ, այլ՝ հրամայողը:

Այդպիսին «նավարեկությունների» ժամանակ բարոյապես չի զինաթափվում, այլ վստահ իր ուժերին՝ ուղղում է մեջքը, վերագրավում իր նախկին դիրքերը, դրությունը:

Փոքր ազգերը պարտադրորեն ավելի հայրենասեր պիտի լինեն, քան մեծերը, մենք ավելի, քան բոլորը: Հայրենապաշտ պիտի լինենք մենք:

Պաշտամունքը մեծ մեռելների

*«Հիշե զանոնք, որ գերեզմանին
մեջ ննջելով սուրն իրենց գլխուն
ներքևը դրին: Քաջաց բարձն է սուրը»:*

Նահատակները...

Այդ մեծ մեռելներն ամենից քիչ իրենց և իրենց կուսակցություններին են պատկանում, ամբողջովին՝ իրենց ցեղին և պատմությանը:

Իրենց ընտրած ճանապարհի բերմամբ նրանք աշխատում ու զոհաբերվում են այս կամ այն կուսակցության դրոշի տակ, նահատակվելով՝ ազգայնանում են, դառնում սրբազան սեփականությունը ողջ ազգի:

Չկան կուսակցական նահատակներ ու հերոսներ, կա և կմնա ազգային մարտիրոսագրությունը և հերոսականը:

Սակայն այդպե՞ս է հասկացել մեր ժողովուրդը, ո՛չ, դժբախտաբար:

Հետևա՞նքը: Մեր նկուն և ողբալի վիճակը:

Պատճա՞ռը: Կույր և բարբարոս կուսակցամոլությունը, մի զարհուրելի ախտ, որ պիտի թուլանա, եթե ուզում ենք ուժեղանալ ազգովին:

Այդ ուղղությամբ պիտի աշխատեն դպրոցները, մամուլը և ինքը՝ ժողովուրդը:

Իր ընտիր մեռելների պաշտամունքը չունեցող ժողովուրդը անար-

ժան է անկախ հայրենիքի, որը միշտ էլ նահատակների սրբազան աճյունից է բարձրանում:

Յուրաքանչյուր ժողովուրդ բարոյապես այնքան է ուժեղ, որքան ջերմ է նրա պաշտամունքը դեպի իր մեծ մեռելները:

- Իր նահատակների, իր անմահների դեմ մեղանշող ժողովուրդը մեծապես մեղանշում է իր ապագայի դեմ: Կրոններն այլ բան չեն, եթե ոչ պաշտամունք մեծ մեռելների:

Յուրաքանչյուր ժողովրդի հզորագույն զինակիցները պատերազմի ժամանակ նախ և առաջ իր մեծ մեռելներն են:

- Խեղճ է այն ժողովուրդը, որն իր պայքարի և խոյանքների ժամանակ չի զգում, թե իրեն աներևութաբար զորավիգ են իր մեծ մեռելները:

Չափվում են բանակները, ժողովուրդները, հաղթում՝ մեռելները:

Իր անմահների պաշտամունքը չունեցող ժողովրդի բովանդակ ուժը թվի ու քանակի մեջ է միայն:

Վա՛յ նման ժողովրդին՝ անփառունակ մահի ու մոռացում, ահա՛ նրա բաժինը աշխարհից:

Ղեկավարություն

*Ռազմավարի համճարը բխում է
նրա հոգու վեհությունից:*

Ասել ենք, թե ժողովուրդներն իրենք են իրենց ճակատագրի դարբինը:

Ավելի ճիշտ պիտի լիներ, եթե ասեինք յուրաքանչյուր ժողովրդի ճակատագրի դարբինը նրա մտավորականությունն է:

Հանձինս իրենց ժողովուրդների՝ բախումների ժամանակ իրապես չափվում են մտավորականները, ժողովուրդների ղեկավար տարրերը:

Ժողովուրդը, բանակը, նայած իր ղեկավարների, կարող է և՛ հրաշագործություններ կատարել, և՛ խայտառակորեն ծունկի գալ հակառակորդի առաջ:

Ուզում են ասել, թե մի բանակ, մի ժողովուրդ հոգեբանորեն այն

է միայն, ինչ նրա հավաքական հոգու մեջ դրել են ղեկավարները, դա այն է, ինչ որ իր ղեկավարներն են:

Ո՞վ է, սակայն, կատարյալ ղեկավարը: Ո՛չ անշուշտ բոլոր սպաները, բոլոր «մեծերը», որոնք բանակի հետ շարժվում են դեպի կռվադաշտ:

Շատերը սպաներից այլ բան չեն, քան մի գույգ ուսադիր, մի աստիճան, մի տիտղոս: Իսկական առաջնորդը շատ անգամ չի նշանակվում, այլ երևան է գալիս, երբ նրա կարիքն զգացվում է, նա հայտնվում է վտանգի ժամանակ:

Մեկը կարող է աստիճանով գորավար լինել, բայց ո՛չ առաջնորդ:

Մի ուրիշը, կրելով հարյուրապետի ուսադիրներ, կարող է կատարյալ առաջնորդ լինել:

Եթե չեն ծնվում, ապա դառնում են առաջնորդներ:

Նա հաճախ սրտի և գործողության մարդ է, քան մտքի:

Հակառակ նրանց, որոնք հաճախ լավագույն բանակները վերածում են հոտերի, նա գիտե հոտերը վերածել իսկական բանակների:

Նա առյուծների խումբը ղեկավարող ոչխար չէ, այլ՝ ոչխարների հոտը կառավարող առյուծ:

Նրա համար բարձր ճշմարտություններ կան. հոգեբանորեն՝ արի, բարոյապես՝ անձնագոհ, քաղաքականապես՝ ինքնահարգ:

Ահա թե ինչու կատարյալ առաջնորդը հոգեբանորեն վերաստեղծում է իր բանակը՝ տալով նրան իր հոգին:

Նա միաժամանակ դաստիարակ է:

Եվ հոգեբան է նա: Նա իր բանակի ոգու մոգական բանալին ունի: Գիտե, որ հավատ ներշնչել զինվորին, նշանակում է տասնապատկել նրա ուժերը:

Գիտե, որ կռվի ժամանակ զինվորը ավելի բարոյական մեծակությունից է վախենում, քան մահից, ահա թե ինչու երևում է ամեն տեղ, հասնում ամենքին, որպեսզի ոչ ոք՝ զինվոր թե ղեկավար, իրեն մեծակ չզգա, որ անխաթար պահի գորքերի ներքին բարոյական կապը, որ ամեն մեկին զգացնել տա, թե իր հետ է ամբողջ բանակը, ազգը, ցեղը և ինքը՝ հաջողության Աստվածը:

Ջինվորի համար կռվի ժամանակ դրոշակը, ազգը, հայրենի երկիրը և նրա սրբությունները խորհրդանշողը առաջնորդն է, ահա թե

ինչու կատարյալ առաջնորդը միշտ էլ իր գործերի հետ է, նրանց կողքին և նրանցից առաջ:

Նա ներշնչում է իր գործին. թշնամիները նման են շների, որքան վախեցար, այնքան կհարձակվեն:

Ամեն մի կովի վրա մա մայում է որպես «ղրոշամարտի», որպես դրոշի համար մղվող կովի և լարում իր և իր բանակի բովանդակ կարողությունները:

Ամեն մի արնոտ բախում նրա համար մի նոր քննություն է, ուր իր ժողովուրդը մի ավելորդ անգամ ևս պիտի ապացուցի, թե լարևի տակ իր տեղն ունենալու իրավունքն ունի:

Նա ասում է.

- Իր հողի վրա պարտվելը կրկնակի և աններելի պարտություն է: Իր երկրի սահմաններում պարտվող ժողովուրդն իրավունք չունի խոսելու անկախ հայրենիքի մասին:

Իր հողի վրա կռվող, պաշտպանվող ժողովուրդի հետ են իր մեծ մեռելները՝ մի ուժ, որի առաջ անգոր են բոլոր տեսակի թշնամիները:

Նրա հետ է իր երկրի արևը, որի առաջ թշնամին «ձյունն մեծություն» է միայն:

Նրա սիրտը լցնում է իր դաշտերի շունչը, իր լեռների սեզությունը:

Նրան օրհնում է հայրենի երկինքը:

Հաղթություն, աղոթում են կանայք ու կույսերը նրա համար:

Հաղթություն, երգում են մանուկները:

Հաղթություն, դողանջում են զանգերը:

Բոլորը և ամեն ինչ կանչում են, ասում «քեզ հետ ենք, առաջ»: Ամեն ինչ և բոլորը կանչում և հրամցնում են նրան՝ «հաղթի մեզ համար»:

Եվ հաղթում է նա:

Գաղափարապաշտ է կատարյալ ղեկավարը:

Նա իր առաջնորդն ունի, որը, սակայն, ոչ աստիճանով իրենից բարձր զինվորականն է և ոչ էլ երկրի իշխանությունը:

Անեղևություն է, բարոյական է նրան առաջնորդող ուժը:

Կառավարություն, բարձր հրամանատարություն, ձևական օրենք՝ այդ բոլորը շատ քիչ բան կարող են տալ:

Դիմադրություն, հնարավորության սահմաններում՝ հաղթություն, այսքան համեստ են ձևական իշխանության և օրենքի պահանջները:

Կառավարությունը, բարձր իշխանությունը, օրենսդիրը կարդալիք են ձեր պարտությունը, եթե կարողացաք ձևականորեն արդարացնել ձեր հանցավոր քայլը:

Չէ՞ որ միշտ էլ «երկու բերանով» կարելի է «ապացուցել», որ պարտության օրը հացը ժամանակին չիասալ, թշնամին թվական գերազանցություն ուներ, մեր մահանջի ճանապարհը վտանգվելու վրա էր և այլն:

Եվ հասկանալի է դա:

Կառավարություն, բարձր հրամանատարություն, դատավորներ,՝ սովորական մարդիկ են սրանք, որոնք վաղը միևնույն դրության մեջ կարող են ընկնել:

Ահա թե ինչու սրանցով և սրանց հրահանգներով առաջնորդվող ռազմավարը, եթե գերադաս ուժեր չունի, կարող է երբեմն դիպվածով մասնակի հաջողություն ունենալ, սակայն երբեք բախտ չի ունենա հաղորդագրելու ռազմադաշտերից՝ «եկա՛, տեսա՛, հաղթեցի՛»:

Ահա թե ինչու իդեալական ղեկավարը երկրի ձևական իշխանությունից զատ միշտ էլ ունի նաև մի այլ իշխանություն՝ իր ժողովրդի մեծ մեռելների բարոյական իշխանությունը, որ հարյուրապատկելով նրա ուժերը, հարյուրապատիկ պահանջկոտ է և աններող:

Նրա համար միշտ էլ ճիշտ է հետևյալը: Մի բանակ, որն իր մեջ հաղթել է մահվան վախը՝ անպարտելի է և ամենակարող:

Նա գիտե՛ այդ ճշմարտությունը, ասել է՝ գիտե՛ և հաղթելու գաղտնիքը:

Ցո՞րտ է, ավելի լավ, թույլ է թշնամին՝ հարձակվի՛ր: Անձրևո՞ւմ է, ավելի լավ, թույլ է թշնամին՝ առաջացի՛ր: Բո՞ւք է, մառախուղ, ուրախացի՛ր, որպես գայլը, և առաջ: Իսկ երբ իջավ յոթնիցս օրհնված գիշերը, ցնծա՛, դու արդեն հաղթել ես: Դու չես կարող չհաղթել, որովհետև կռիվը տարվում է քո նվիրական հողի վրա, քո երկրի սահմաններում, ուր ամեն ինչ քեզ հետ է, ուր ամեն ոք և ամեն ինչ կանչում են. «քեզ հետ ենք, առաջ»:

Վերջապես, մա ընկերն է իր զինվորի: Չորքը եթե ոչ առաջին, ամենաուշը երկրորդ օրը բնագոյաբար ճանաչում է իր առաջնորդներին:

Նա շատ շուտ է տարբերում «մեծը» «փքվածից»: Նա հարգում է գիտակցական կարգապահությունը, բայց չի սիրում պաղ և անհո-

գի պաշտոնականությունը: Նա ուզում է, որ իր առաջնորդը լինի ավելի սրտի մարդ և ամենագլխավորը՝ նաև զինվոր: Եվ այդպիսին է կատարյալ առաջնորդը, նրան պաշտում են, բայց չեն վախենում նրանից:

Անբարոյացուցիչ է վախը: Կեղծ է այն ամենը, որ հիմնված է վախի վրա՝ կրոն, բարոյականություն, կարգապահություն և այլն:

Կառավարելու մի հատիկ միջոց ունի մա՛ խոսքը, խիստ, բայց ընկերական, խոսքը՝ երբեմն որպես սանձ և միշտ էլ որպես խթան: Նա կառավարում է անձամբ՝ արհամարհելով ճանապարհը մատուցույց տվող ղեկավարներին: Ներշնչված պատմությունից՝ նա իր զինվորներին և ղեկավար տարրերին փոխանցում է իր ապրումներն ու գաղափարները: Խիստ է, բայց ոչ կոպիտ: Հպարտ է, բայց ոչ փառասեր:

Հաննիբալին հաղթող Հոռնի կոնսուլներից հանիրավի աքսորված Սցիպիոնը չէ մա, որը, մեռնելով աղքատության մեջ, կտակում է գրել իր գերեզմանաքարին՝ «ապերախտ հայրենիք, դու տեր պիտի չլինես իմ ոսկորներին»:

Նա Հելլադայի մեծ ռազմավարներից Ֆոկիոնն է, որ հանիրավի մահվան դատապարտված՝ թույլը խմելուց առաջ ասում է որդուն՝ «հանձնարարում եմ քեզ ծառայել հայրենիքիդ սրտանց և հավատարմորեն և ամենագլխավորը՝ մոռանալ, որ իմ ծառայության համար մա ինձ վարձատրեց մահվամբ»:

Այսպես է կատարյալ ղեկավարը: Նա միաժամանակ և՛ դատարարակն է, և՛ ռազմարվեստագետը, և՛ կախարդը, և՛ ընկերը. մա Աստվածն է իր բանակի:

Խեղճ է ժողովուրդը, երբ նրա առաջնորդն ավելի փառասեր է, քան հանճարեղ, երբ նրա առաջնորդին պակասում է մտքի ու սրտի մշակույթը, երբ բռնված մախանձի չար դևով՝ մա տառապում է բարոյական դեղմախտով, երբ մա դավանում է անձնական բարիքներ խոստացող այս կամ այն գահավիժող վարդապետության, երբ տկարություն ունի մեծ ներկայանալու փոքր, և փոքր՝ մեծ գործերում:

Ժողովրդի համար անեծք է, երբ առաջնորդը տգետ է, եսամոլ, մախանձ:

Չկա, չի եղել ավելի զարհուրելի թույն, քան առաջնորդի վատ օրինակը:

Եթե առաջնորդը մտավորապես ծուլ է՝ հոգևոր հնավաճառներ են դառնում նրան շրջապատողները: Վա՛տ է շրջապատը, դառնում է վատթարագույն: Հայրենասեր չէ՞, հայրենատյաց հրեշներ են վխտում նրա շուրջ:

Ճակատագրական է առաջնորդի դերը ժողովրդի կյանքում:

Ուժեղ իմացականություն, մեծ սիրտ և բոլորանկեր ծառայություն, ահա՛ մա՛ առաջնորդը:

Առաքյալի սիրտ, իմաստասերի գլուխ, ադամանդ ճակատ, ահա կատարյալ առաջնորդը:

Վաղվա առաջնորդն իր հոգու սնունդը պիտի առնի մախ իր ցեղի, ապա Արևելքի հոգու աղբյուրներից:

Արևմուտքում էլ են սիրում հայրենիքը, բայց այնպես, ինչպես շունն է սիրում իր թաղը. շա՛տ է մեծ աշխարհաքաղաքացիների թիվն արևմուտքում, ինչպես և Ամերիկայում:

Ճապոնացին, ընդհակառակը, ուր էլ որ լինի, ինչով էլ որ զբաղվի, միշտ էլ ենթարկվում է իր հայրենիքի օրենքներին:

Ճապոնացին ապրում է, երբ դա պետք է, և մեռնում է, երբ դա արդարացի է:

Արևմուտքում ակնբախ իրողություն է հասարակական դարվիմականությունը՝ քողարկված իրարակերությունը:

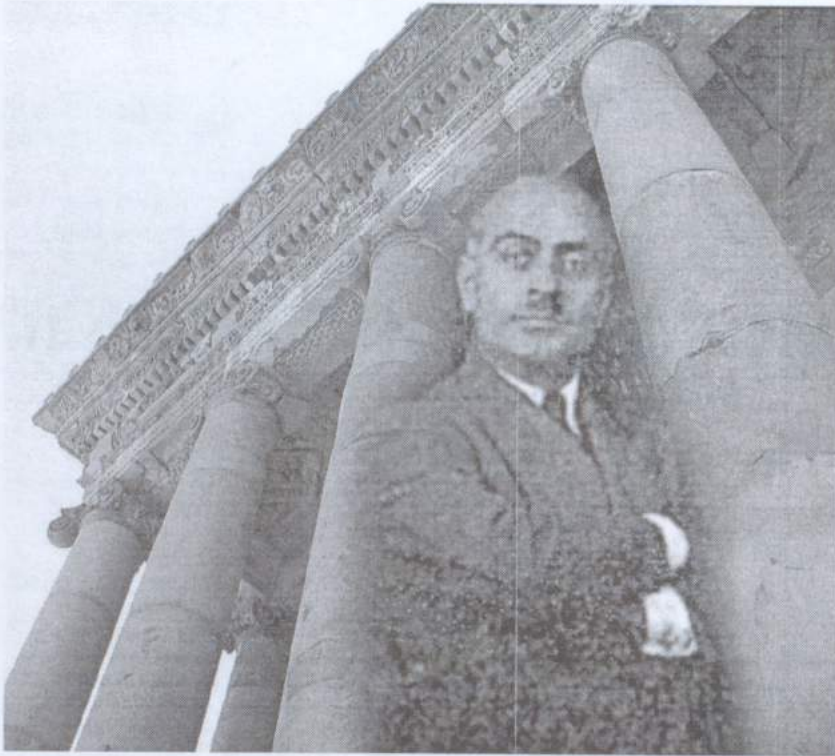
Ճապոնիայում գոյության կռիվը դեռ խապառ չի անասնացրել մարդուն:

Ճապոնիան ունի իր Բուշիդոն, մենք՝ մեր Վահագնը:

Նա արիապաշտ է, մենք՝ էինք: Նա ցեղապաշտ է, մենք՝ պիտի դառնանք: Հայ առաջնորդի մի ձեռքը պիտի արևմուտքում լինի՝ ճարտարարվեստի նորությունները յուրացնելու համար, մյուս ձեռքը՝ իր ցեղի բարոյական օրենսգրքի վրա:

Այդպիսին պիտի լինի վաղվա առաջնորդը: Ո՛չ պիտի ասել մարդկային մախիրը լոկ բազմացնող անդամ անհատին և այո՛, երիցս այո՛՝ ցեղադրոշմ, ամբողջական, ինքնուրույն ու գորեղ հայ մարդուն:

Կանգնեցրեք այն բոլորին, որոնք ապրել գիտեն առանց մտածումի, որոնք սեփական անգործությունն ատելու քաջությունն իսկ չունեն, որոնք խաբկանքի քաղցրության մեջ են պահում ժողովրդին:

Յեղորեն անկախ ապրելու և ստեղծագործելու՝ այլ ոչ
 ժամանակավոր կյանք մուրալու համար, հայ ժողովրդի
 հավաքական հոգու մեջ հրամայողաբար հարություն պիտի
 առնի պաշտամունքը մեր հին և հզոր Աստծու:
 Ահազանի համար տաճարներ պիտի բարձրանան
 Արարատյան դաշտում, Սյունիքում, Արցախում,
 մեր գաղութներում, ամեն տեղ, ուր կապրի հայը, ամեն հոգու
 մեջ, քանզի արիությունն է եղել հավիտենական
 պարտականությունն այն ազգերի, որոնք չեն ուզում մեռնել:

Գ. Ն. Գևորգյան

«Ես հազար անգամ հանձն պիտի առնեի
 բնության վտանգը, քան՝ ցեղիս այլասերումը»:
ԳԱՆԴԻ

Հայ կյանքը, սակայն, ունի և մի ուրիշ կողմ, ուր տեղի է
 ունենում ցեղի ոգու նոր շարժը, ուր հոգիների մեջ սկսել է
 հոսել թրքատյացությունը՝ որպես հրեղեն հեղեղ,
 նույնքան զորավոր, որքան ցեղապաշտությունը: Մեր կյանքի այդ
 բաժնում հայ տառապանքն ու ամոթանքը միացած նախապատ-
 րաստում են ծնունդը նոր հայի: Տիտանական ցավից ծնունդ է
 առնում մի նոր կրոն՝ հպարտության կրոնը: Իր սեփական տառա-
 պանքի մեջ թրծված հայն է աշխարհ գալիս: Նա իջնում է ցեղի ոգու
 բարձունքներից՝ ցեղի խոսքը շրթունքներից: Նա սեր է ավետարա-
 նում, սեր դեպի ինքնակառուցում՝ ինքնահաղթահարումի ճամփով:
 Եվ մահ է քարոզում, մահ հայ տկարությունը սնուցանող բոլոր
 չաստվածներից՝ հին ու նոր: Նա գալիս է՝ վերականգնելու մեծուք-
 յունը հայ անունի, որ այնքան հայիռյված է այսօր:

Չէ՛, այլևս չի կարելի այսպես ապրել, քանզի աննախընթացորեն
 սպանիչ է մեր նվաստությունը: Այս ցնցող գիտակցությունից ծնունդ
 առած՝ աշխարհ է գալիս ցեղային բարոյականով մեռնված հայը:
 Նա, որ իր ներուժով ապրել է մեր ժողովրդին վիճակված ողբերգու-
 յունն ու ամոթանքը, նոր հայը, որի դրոշակից վաղը պիտի կախվի
 մեր ցեղի հաղթանակը:

Այսպես էի գրում ընդամենը երեք տարի առաջ: Նախատեսում
 էի ծնունդը նոր հայի: Սպասում էի ցեղահայտնության: Եվ հայտն-
 վեց ցեղակրոնը:

Ընթերցող, ճանաչող ես ցեղակրոններին, որոնց ցեղական
 «Լսիր»-ը զրնգում է որպես բարձր զանգակատնից իջնող դողալից և
 ՄԵԾ ՈՒՆՏԻ առջև ծռում հազարավոր ծունկեր, խոնարհեցնում
 հազարավոր ճակատներ, սարսռեցնում հազարավոր սրտեր: Ճա-

մաշու՞մ ես ցեղապսակ սերունդը, որն աշխատում է դառնալ արդարության գործիք այն խուժ ազգի դեմ, որ փորձեց գոյության գրքից մեր ցեղի անունը սրբել:

«Հայերը հայարտ զգալու որչափ իրավունք ունեն, եթե մի անգամ իմանան, թե իրենք փառապանծ անցյալ են ունեցել: Բայց չգիտեն, դժբախտաբար»:

Անգլիական արդի մեծագույն մարդաբաններից պրոֆեսոր Հետտոնի այս խոսքին՝ որպես պատասխան, նորահաս սերունդը հայտարարում է՝ «Ես ճանաչում եմ իմ ցեղը, ես հավատում եմ իմ ցեղին, ես պաշտում եմ իմ ցեղը, ես ցեղակրոն եմ»:

Նա հայտարարում է, որ այլևս ըմբռնել է էմերսոնի խոսքի իմաստը, թե՛ «Every man is a bundle of his ancetors». Մա սկսել է հասկանալ, որ ամեն անհատ իր նախահայրերի կծիկն է. մա ըմբռնել է ժառանգականության օրենքի այն ուժը, որով նախահայրերի գործենականությունը փոխանցվում է անհատին՝ որպես կենսական կարողություն: Նա ըմբռնել է, որ մարդկային բոլոր կենսակարողությունները միայն ցեղական արևի տակ են ծլում, ծաղկում և բացվում:

Նա հասկացել է, թե ցեղը և ժամանակը հավիտենականից են, թե անանց է ցեղի ազդեցությունը, թե ցեղն է ժողովրդի ուժերի աղբյուրը, թե մարդկորեն և ազգայնորեն գորավոր է մա, ով ազատ է ասելու՝ ցեղիս զավակն եմ և ահա, օտարության մեջ իսկ, իր կաթն եմ ծծում: Նա հասկացել է, թե անհատը, կտրվելով իր ցեղից, ապրելով մեկուսի, առնվազն դժվարացնում է իր հոգևոր աճը: Եվ ընդհակառակն, մնալով մշտահաղորդ ցեղի գերագույն ուժերին, մա՝ անհատը, ապրում ու ապրեցնում է ցեղի հավիտենական արժեքները և հենց դրանով էլ մպաստում է իր հոգեկան ինքնահսկայացումին:

Նա սկսել է հասկանալ, թե անհատների ու ժողովուրդների վերելքն ու անկումը պայմանավորվում են իրենց հարազատ ցեղի մասին կազմած ըմբռնումով: Որքան բարձր է անհատների և ժողովուրդների հասկացողությունը իրենց գերագույն ծնողի՝ ցեղի մասին, նույնքան հոգեպես կայտառ, գորավոր, ստեղծագործ են նրանք: Ժողովուրդների բարոյականը, սրանց հոգևոր կեցվածքը նույնպես պայմանավորվում են իրենց ցեղի մասին կազմած պատկերացումով: Եվ հենց այս պատկերացումը, ցեղաճանաչումի այդ

հոգևոր հայելիացումն է կռում ու կոփում ժողովուրդների նկարագիրը, որով և՛ ճակատագիրը:

Ես ցեղակրոն եմ. այսպես են խոսում հայ մանուկը, պատանին, երիտասարդը, մեր ցեղի բարեկամներին ուրախություն, իսկ թշնամիներին՝ ցավ պատճառելով:

Ցեղակրոնությունը ճիգ է քափում իր ուխտերի միջոցով կյանքի կոչել կրոնաքաղաքական կաշկանդումներից զերծ ամբողջական հայը, նոր հայը, որ գորե դիմանալ մերօրյա աշխարհի քայքայիչ պայմաններին:

Նա ցեղաճանաչ է, մա գիտակցում է, որ իր ցեղը ամենադաժան պայմաններում իսկ եղել է և մնում է ինքնատիպ ստեղծագործող, որ ինքը զավակն է այն մեծ նախահայրերի, որոնք հոգեվարելիս լալիս էին, որ չեն մեռնում ձիու վրա՝ գոռ ճակատամարտում: Նա գիտակցում է, որ ինքը ցեղային բողբոջն է սրտի, մտքի և կամքի այն հսկաների, որոնք մի հատիկ փառք ճանաչեցին՝ «Պատվո վերքերով զարդարել իրենց մարմինները և կոխվեցնում իրենց ճակատի բրտիները սրբել նիզակներով»:

Քիչ է խոսում ցեղակրոնը, որովհետև գործապաշտ է, ջանապաշտ, որովհետև «ջանքն է, որ իրապես մեր մեջ ստեղծում է նոր էակ, մարդկային անասունի մեջ պատրաստում մարդու հայտնությունը և մարդու մեջ՝ դյուցազնի արշալույսը»:

Նա խոսում է ուսանելու և ուսուցանելու համար, իսկ ուսանում և ուսուցանում է գործելու համար: Նա այնպես է խոսում, որ իր ձայնի մեջ ունկնդիրները ցեղի ձայնը լսեն: Նա խոսում է այնպես՝ որ իր լսարանը զգա, թե կա գերագույն հեղինակություն՝ ցեղը, որ խոսում է ցեղակրոնի շրթունքներով: Ցեղային ինքնահարգանք, ինքնավստահություն և նկարագիր՝ ահա թե ինչ է մշակում ցեղակրոնն իր մեջ:

Նա իր գործն անթերի կատարելու կամք ունի: Նա ատում է անաշխատասիրությունը և արհամարհում անջանությունը: Լեցուն քսակի սնուտի հպարտության փոխարեն նրա մեծագույն հպարտությունն է՝ դժվարություններ հաղթահարելը:

Ցեղակրոնը սկզբունքի բարձրության է հասցրել իր ժամանակը օգտակար կերպով գործածելու ձևը. մա ունի իր սրբավայրը, իր ուխտը, որտեղ կռում ու կոփում է դասակարգային և ընկերային ե-

սակամություններից գերծ նոր հայր:

Յեղակրոնը չի սիրում նրանց, ովքեր ցեղը սիրում են իրենց զգացումի ուժով, բայց մտքի տկարությամբ, ինչպես և նրանց, ովքեր սիրում են մտքի ուժով, բայց կամքի տկարությամբ: Յեղակրոնը նրանց հետ է, ովքեր ցեղը սիրում են իրենց անհատականության բովանդակ ուժով՝ մտքի, զգացումի և կամքի բովանդակ թափով:

Յեղակրոնի համար հայ կոչվելու արժանի չէ նա, ով երկրագնդի վրա հայ անունից ավելի մի այլ բան է սիրում:

Նա համակված է պարտականության խոր գիտակցությամբ նրանց հանդեպ, ովքեր էին և չկան, և նրանց, ովքեր չկան, բայց պիտի գան: Այդ իսկ պատճառով նա ապրում է ավելի բարձր կյանքով, նա իր կյանքին միացնում է անցյալի խորհուրդը և ապագայի հրայրքը:

Նրա կյանքում ավելի զեղեցկություն, ուրախություն և քաղցրություն կա: Եթե ամեն ոք, ինչպես ասում է Շիլլերը, իր մեջ կրում է մի իդեալական մարդ, ապա ցեղակրոն սերունդն իր մեջ կրում է վաղվա անխառն ցեղամարդը:

Այդ իսկ պատճառով բոլոր հայրենիքներից և քաղաքական սահմաններից ներս նա մնում է իր ցեղի հպատակը:

Նա ձգտում է՝

ա. Յեղակրոնության միջոցով իր մեջ զարգացնել այն բարոյականաստիճանական հատկությունները, որոնք կերտել են մեր ցեղի դիմագիծը:

բ. Հայկական առհավության դրական ուժերը վերածել կենդանի ուժի:

գ. Կյանքի կոչել հոգեպես և կենսաբանորեն զորավոր հայր, որը պահանջում է իրերի նոր վիճակը գաղթաշխարհում՝ առաջ եկած մեր տեղահանության, կոտորածների և տարադնումի բերումով:

դ. Անեցնել օտար այլասերիչ ազդեցություններին հակազդող հայ ոգու դիմադրական ուժը:

Անցողիկ ասենք, որ ցեղակրոնը չի սիրում լսել միջավայրի այլասերիչ ազդեցության մասին: Այո՛, դա ազդում է, բայց դա անգոր կլինի սպանել ինձ, քեզ, նրան, եթե մենք ապրում ենք ցեղորեն:

Յեղերի պատմությունը մեզ սովորեցնում է, թե առանձին մարդը,

ինչպես և ժողովուրդը այնքան հզոր է և արդյունավոր, որքան իր էությունը բաց է իր ցեղի հոգևոր մակընթացության առջև:

Յեղակրոնը չի սիրում ցեղորեն անկերպարանը, նվաստը և վախկոտը, մասնավորապես այդ վերջինը: Այդ իսկ պատճառով ցեղակրոն ուխտերի մեջ խստիվ արգելված է «մի՛ վախենա» խոսքը: Վախենալ մեկի համար, ցեղակրոնի հասկացողությամբ, ասել է թշնամանալ նրան:

Վախը ենթակային դարձնում է անակտիվ, ինքնապաշտպանվելու անկարող, դա սպանում է նրա պայքարելու կամքը և խղճմտանքի անկախությունը, կարճ ասած՝ ամեն վսեմ զգացում: Նա հաճախ անհատների միջոցով հոգեպես հարվածում է, կազմալուծում ազգը: Ըստ ցեղաբանների՝ վախի թագավորությունը տարածվում է մինչև ցեղերը: Դա արտահայտվում է կամ տարերայնորեն, կամ պարբերաբար: Վերջին ախտանշական ձևը՝ մախերգանքն է ցեղի հոգեվարքի: Դա նշան է, որ ազգն այլևս ազգ չէ, այլ մարդկային մախիր:

Ազգերը մախրանում են, երբ մնում են անցեղահաղորդ: Երբ ցեղահաղորդ չէ ազգը, նրա մեջ ցեղի ուժերը՝ Տիգրան, Վարդան, Վահան, մնում են քնած:

Յեղակրոնությունը գալիս է հրահրելու այդ ուժերի զարթոնքը և նրանց արտահայտությունը տալու:

Յեղային կարողությունների և առաքիճությունների զարգացումն ու արտահայտությունը պահանջում են որոշ հոգեբանական մթնոլորտ: Յեղակրոնությունը ձգտում է հենց այդ մթնոլորտն ստեղծել:

Նա ճգնում է աշխարհի բերել ցեղամարդը՝ ամբողջական հայ մարդը, որի մեջ և միջոցով պիտի արտահայտվեն ցեղի բովանդակ դրական ուժերն ու հատկությունները:

Անցեղահաղորդը քարշ է տալիս իր մանր ու պարզունակ գոյությունը: Նա չի ճանաչում ավելի բարձր և ընդարձակահորիզոն: Նմանը տկար է և դժբախտ, քանզի դեռ չի զգացել իր միությունը ցեղի հետ: Նաև երկչոտ է անցեղապաշտը, որովհետև չգիտի օգտվել իր էության մեջ մթերված կենսաբանական հոգևոր ուժի ակնադրությունից, նրա շտեմարանից՝ իր ցեղի ուժից:

Երկար այն ճամփան, որ մեր ցեղն է կտրել, անցել, իրավունք է տալիս ցեղակրոնին հավատալու, որ դա հյութասպառ եղած չէ, որ,

ընդհակառակը, նրա հողը անախտ է, մաքուր, իսկ հունդը՝ ազնիվ, զորավոր: Ցեղակրոնը լավատես է խորապես և հավատում է իր գործին: Նա սովորելու կամք, ավելին իմանալու և կարողանալու ծառավ ունի: Նոր ուխտակից գտնել՝ ահա մի գործ, որի մեջ ցեղակրոնը հոգնել չգիտի:

Նա համոզված է իր դավանանքի փրկարար ճշմարտության մեջ: Նա տառապում է՝ տեսնելով ցեղի ստիճից կտրված հայ մանուկը, պատանին, երիտասարդը: Ոգեկոչող է ցեղակրոնի խոսքը՝ խռովիչ, հոգեփոփոխողը նոր ապրումի ու հոգևոր լիության սնուցիչ: Չէ՞ որ ցեղն է նրա հոգևոր կյանքի աղբյուրը: Ցեղաշունչ է իր խոսքը. դա խորհել է ստիպում: Նա չի սիրում պայքարի մտնել հին սերնդի՝ իր նախորդների թողած զենքերով միայն, նա գիտակցում է, թե անարդիական զենք, ասել է անզիմություն, անզեն բազուկ: Նա աշխատում է գիտության զինարանից առնել իր կռվի զենքերը:

Այսպես վարվելով հանդերձ՝ նա չի մոռանում, որ «մարդս ինքն է իր առաջին զենքը»:

Հաղթել՝ ասել է գերազանցել: Գերազանցելու ճիգ է ցեղակրոնությունը: Պետք է գերազանցել իր ցեղի արտաքին թշնամիներին, իսկ այդ բանում հաջողելու համար պետք է գերազանցել իր նախորդ սերնդին: Այդպիսով միայն ճշմարտորեն հարգած կլինենք մեր նախորդներին: Բավական չէ հիացական վերաբերմունք, անզամ պաշտամունք ունենալ անցյալ սերնդի հանդեպ, պետք է գերազանցել նրան: Հենց սա՝ է կյանքի առաջադիմության օրենքը և հարգանքի այն պսակը, որ յուրաքանչյուր հետևորդ պարտավոր է դնել նախնյաց հիշատակների կոթողին:

Ցեղակրոնի համար չկա ավելի մեծ վատություն, քան հոգևոր խզումը սերունդների միջև: Նորահաս սերունդը կտրվեց անցնող կամ անցած-գնացած սերունդներից՝ նա էապես կտրվում է մինչ այդ գոյություն ունեցող ցեղի արժեքներից ու սրբություններից: Հին սերունդից կտրվողը դառնում է հոգեպես անհող ու անուղի: Էականը հոգեհաղորդակցությունն է սերունդների միջև, որի շնորհիվ վերջինները փոխանցում են ցեղի հավերժական բոցը, ինչպես մոմը բոց է առնում մոմից: Անդարմանելի չարիք է հոգեխզումը ժողովուրդների կյանքում՝ հին և նոր սերունդի միջև, որովհետև մեկ է. միևնույնն է օրգանապես իրար կապված ավանդույթների, բարոյականի և

արժեքների խախտման հոգեբանական հիմքը:

Գերազանցապես հայկական է ցեղակրոնության գաղափարը: Այդ շարժումը կադապարված է մեր ցեղի էության վրա: Ցեղակրոնության գաղափարը 1919-ին ոտքի էր հանել մեր Դավիթբեկյան ուխտերը Սյունյաց աշխարհում: Փոխառիկ գաղափարները՝ սոցիալիզմ, կոմունիզմ, չեն փրկի մեզ. դրանք օտարներից փոխառնված տեսաբանական զգեստներ են, որոնք այնքան են համընկնում մեր հոգուն, մեր արյունին, որքան սովորական զգեստը՝ մեր մարմնին:

Ցեղակրոնություն ասելով՝ Լեոնահայաստանում ժամանակին հասկանում էին ցեղային առյուծություն: Մեր ուխտերի խորհրդանշանն էլ առյուծն է, որ վեղական կրոնի մեջ խորհրդանշում էր երեք բան՝ կռիվ թշնամու դեմ, պաշտամունքի հասնող սեր և գերագույն հրաժարում անձնական «ես»-ից:

Իսկ բազրատունյան զինվորի համար Անիի շրջանում առյուծը խորհրդանշում էր հայ մարդու հավատը՝ դեպի իր ցեղի ուժը:

Ցեղակրոնությունը՝ հաջողապես ուղղված այս շարժումը, դարձել է մի դպրոց նորահաս սերնդի համար:

Ցեղի հետքերով՝ ահա թե ինչ ասել է ցեղակրոնություն: Ցեղը, ցեղային արյունը, ցեղի կամքը՝ աստվածացված, ահա՛ դա մի այլ բացատրությամբ: Դա ասել է՝ խանդավառ ծառայություն և հնազանդություն ցեղին: Դա պաշտամունք է ցեղի՝ իր ուժի, հանճարի և բազուկի: Դա մեր հավատն է դեպի մեր ցեղի կարողությունները:

Պաշտել ցեղը, ասել է բոլորամկեր հանձնվել ցեղի կամքին և աշխատել, որ այդ կամքը դառնա ինքնագոր և հաղթական: Ցեղակրոնը՝ ներկայացուցիչը իր ցեղի ոգու, դավանում է թե՛ Հայաստանը է՛ր և պիտի՝ մնա մինչև վախճանը ժամանակների:

Ցեղակրոնը, որի պաշտամունքի տարրերն են՝ ցեղային հանճար, ուժ և արիություն, իր մեջ մշակում է զորության մարդուն: Նրա մոտ կենդանի է օրը վերջին վճռական ճակատամարտի, որի համար չի ուզում անպատրաստ գտնվել:

Ցեղակրոնը դա հայն է՝ նոր կենսագագողությամբ, հայը, որ իր մեջ սկսել է զգալ հայ երկրի ընդերքում քնած երկաթը: Հայը, որի էության մեջ ցեղի առյուծ կամքն է արթնացել ճակատելու, նորաս-

տեղծելու և հավերժանալու կամքը:

Հոգով արծիվ հայն է դա, որ նոր է իջել ցեղի պատմության բարձունքներից և ահա թևահարում է վերստին դեպի վեր, դեպի հայոց պատմության կատարները: Դա գորշ առօրյայից, կյանքի թմբիկից, հոգևոր մեռելությունից արթնացած հայն է, որ շնչում է խոր, որի աչքերը վառվում են նոր հույսի խանդից, որն իր կրծքի տակ զգացել է իր ցեղային ուժերի այնչե՛ր ծովը, որը նոր կենսազգացությանը ապրում է մի նոր կյանք՝ ուժի, արիության և հպարտության:

Դա Վահագնապաշտ հայն է՝ ուժապաշտը, զոհապաշտը:

Ցեղապրումի ընդունակ հայն է դա, որ մի օր իր աչքը օտար հորիզոններից դարձրեց դեպի մեր երկիրը, մտասուզվեց մեր պատմության ալեծուփ օվկիանոսն և, մեր ցեղի կյանքի մագաղաթին նայելով, իր էության խորքից աղաղակեց.

Ես կարդացի ցեղիս թողած աստվածային հետքերը երկրագնդի վրա, տեսա, համբուրեցի, պաշտեցի և դարձա ցեղակիտն:

ՑԵՂԱԿՐՈՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՎԱՏԱՄԱՐԸ

Մի ժողովուրդ, որ ինքն իրեն դեռ չի նվաճել, իսկ ինքնանվաճումը հնարավոր է միայն ինքնաճանաչման ճամփով, ընդունակ չէ, արժանի չէ մեծագործությունների:

Ժողովուրդների հոգևոր արդյունագործությունը մեծ է այնքան, որքան բյուրեղացած է նրանց ցեղային գիտակցությունը, որքան բացահայտված է նրանց էությունը, հոգին:

Հազար խորհուրդ ունի հայ հոգին, որ իր խանդավառ մարգարեին է սպասում, որը պիտի հայտնվի մի օր և այն բացահայտի մեզ:

Հայությունը ցեղաճանաչությանը միայն կկարողանա իր էության չգիտակցված ուժերը լծելու գոյամարտի գործին: Այո՛, դեռ ցեղաճանաչ չենք, դեռ կանչում ենք մեզ, ծայն ենք տալիս, փնտրում, բայց դեռ չենք գտել մեզ, դեռ չենք ճանաչել մեզ՝ որպես ցեղ:

Փնտրում ենք Հավիտենական Հայը, փնտրում ենք նրան հեթանոս դարերում՝ իր պատմության լույսի տակ, իր գրականության մեջ, իր իմաստասիրության և վարած ճակատամարտերի, իր ինքնիշխանության, իր կոտորածների, արտագաղթերի և հայրենաշինության մեջ, փնտրում ենք նրան իր բնաշխարհում և օտար հորիզոնների տակ, փնտրում ենք, բայց դեռ չենք գտել:

Գիտենք, սակայն, որ ինքնաճանաչությանը կարելի է տիրապետել այն տարերքին, որ հավիտենական է հայ էության մեջ...

Ցեղորեն անիքնաճանաչ՝ դեռ կույր հայ ոգու խորքերում, և այդ իսկ պատճառով՝ անգոր մերօրյա ճակատագրական խնդիրների առջև, որպես ժողովուրդ՝ մենք շարունակում ենք մնալ նվաստ ու մահատակ, երբ աշխարհը պահանջում է լինել ինքնահարգ և հարգանք պարտադրելու աստիճան գորավոր:

Անասելիորեն զորութենական, բայց դեռ իր ինքնահաղթահարումից գլուխ չհանած՝ հայ էությունն իր անսպասելի շինարարական եռանդը մսխում է ընդունայն: Մեր ժողովուրդը դեռ շարունակում է արյան տուրք տալ իր ցեղային անիքնաճանաչությանը: Դեռ շարունակվում է հայոց ողբերգությունը՝ մի անօրինակ ողբերգություն, որ մեր ազգային ուժի և հպարտության փոխարեն մեր տկարութ-

յունն ու նվաստությունն է սնուցանում: Արդ՝ մեկնելով այն կենսաբանական ճշմարտությունից, թե երբ ժողովուրդների մեջ տկարանում է ցեղի շունչը, սկսում է նվազել սերունդների կենսունակությունը, հոգեպես մանրանում են անհատները, շեշտվում է նրանց այլասերումը և վրա է հասնում անժամանակ զառամությունը, մեկնելով այդ ճշմարտությունից, քեզ, նորահաս սերունդ, ցեղիդ ձայնն են բերում: Ես քեզ ցեղակրոնություն են քարոզում: Ցեղակրոնություն, որով անհայրենիք հայությունը հոգևոր գրահ կհագնի՝ օտար այլասերիչ ազդեցություններին դիմանալու համար:

Այդ դավանանքը, քո միակ դավանանքը որևէ առեջություն չունի այլ վարդապետությունների հետ, իսկ եթե կրոն է դա, ապա կրոնն է ցեղային հպարտության, ուժի և արիության, դա կրոնն է հայ նորահաս սերունդի:

Ցեղակրոնությունը՝ անասելիորեն վիրավորված, անարգանքի փոշիների մեջ գցված, իր խորքի մեջ ապտակված, ցնցված հայ հոգու ծնունդն է:

Ապրել առանց սեփական իրավունքի, արժեքի և արժանիքի գիտակցության, առանց ներքին հպարտության, առանց սեփական կյանքի, չի կարելի այլևս, նորանաս սերունդն այդպես չպետք է ապրի:

Անցեղաճանաչ, անգոր ու նվաստ է հինը:

Մեզ պետք է նոր հայը, որին սպասում ենք ցեղակրոնությունից:

Մեզ պետք է ցեղակրոն հայը, որ զորեղ դիմանալ մերօրյա քաղաքական նենգախաղի աշխարհին:

Ցեղակրոնություն, ցեղի ճանաչումն է դա, ճանաչումը մի գերբնական ուժի, էության:

Այդ ուժ-էությունից ծնված լինելու գիտակցությունն է դա. այդ ուժ-էությանը ցմահ հավատարիմ մնալու ուխտն է դա:

Ես ցեղակրոն եմ.

Եվ ահա երզվում եմ Վահագնի աջի վրա՝ երբեք չմեղանչել ուխտիս դեմ, ապրել, գործել ու մեռնել՝ որպես ցեղամարդ:

Ինձ համար անհատականության և ազատության ամենաբարձր արարքը՝ դա հնազանդվելն է ցեղիս:

Ես ցեղաճանաչ եմ, և ահա գիտեմ, թե մեծ է իմ ցեղը, թե իմ ցեղն ավելին է տվել մարդկությանը, քան ստացել է նրանից, գիտեմ, թե ինչի է ունակ իմ ցեղը:

Ես ցեղահավատ եմ, և ահա պաշտում եմ մի ա՛յլ աստվածություն՝ ցեղիս արյունը, որի անարատության մեջ է իմ ցեղի ապագան:

Ես ցեղահաղորդ եմ, ահա զգում եմ, որ իմ անձը ավելի իմ գերագույն ծնողին՝ իմ ցեղին է պատկանում, քան իմ անմիջապես ծնողներին:

Իմ ժողովրդի քաղաքական ճակատագրով զբաղվելու պարտականությունն ունեմ ես և ահա պայքարում եմ մի մեծ ճակատագրի համար, որին արժանի է իմ ցեղը:

Ցեղակրոն եմ, ասել է՝ ուր էլ որ լինեմ, ինչ դիրք էլ որ ունենամ, կմնամ հպատակն ու մարտիկն իմ ցեղի:

Դավանում եմ, որ իմ սերունդը ավելի մեծ պարտականություն ունի, քան ուներ անցնող ազատագրական սերունդը: Պարտականության մեջ ցեղակրոնի իմ բաժինը՝ առյուծի բաժինն է, ամենամեծը:

Ցեղակրոնը, որի նշանաբանն է ավելի, էլ ավելի զորություն, պաշտամունք ունի իր ցեղի մարտական ուժի հանդեպ:

Չոհապաշտ եմ ես, և ահա երկյուղածորեն ոգեկոչում եմ նրանց, որոնց պաշտամունքը հավիտենական է, որոնք առյուծացան իրենց

արիության մեջ, աստվածացան իրենց հոյակապ նվիրումի մեջ, որոնք իրենց արյունը շոայլեցին մեր ցեղի գոյությունը և պատիվը հավիտենականացնելու համար:

Յեղակրոնն էլ է ձգտում երջանկության՝ տեսնել, թե ինչպես է աճում իր ժողովրդի գոյությունը և արդարորեն ընդարձակվում է Հայաստանը:

Յեղով է ապրում, ստեղծագործում և հավերժանում ժողովուրդը: Արդ, թե ինչու ցեղային անհատականության եղծումը ցեղակրոնը համարում է ոճիր՝ ուղղված մարդկության, ի մասնավորի, իր ժողովրդի դեմ:

Յեղակրոնը խորշում է այն բոլոր վարդապետություններից և հոսանքներից, որոնք միտում են մեր նորահաս սերունդը հեռու պահել ցեղի կազդուրիչ ստիճից՝ կաթից:

Նա խորշում է հայ իրականության մեջ զեռացող այն բոլոր ուժերից, որոնք, թեպետև հասարակական դիրքով հակոտնյա, բայց ընդհանուր հոգեբանությամբ միացած, ճակատ են կազմել մեր լուսավոր ազգայնականության դեմ:

Ավելի պարզ: Ազգայնականության երկու ձևերից՝ ազգայնական անհատապաշտություն և եսապաշտություն, ցեղակրոնը ողջունում է առաջինը, որն այլ բան չէ, եթե ոչ ազգ-անհատի արդար և արգասավոր ձգտումը՝ հավատարիմ մնալ իր ցեղի ոգուն, կատարելագործել իր պատմական տիպը և պաշտպանել իր հավաքական անձի ազատությունը:

Յեղակրոնի այդ ձգտումը լիովին համապատասխանում է համամարդկային բարոյականի և առաջադիմության բարձր սկզբունքներին:

Պարտվողականություն, կրավորական տառապանք, սարսափի հոգեբանություն, մտքի անիշխանականություն, կրոնական անդեմականություն, դասակարգային և հարանվանական եսականություն՝ այդ ամենից խորշելով խորշում է ցեղակրոնը:

Յեղակրոնն են, ասել է՝ պարտավոր են, կամենում են, կարող են գերազանցել, և պետք է գերազանցեն ցեղիս թշնամիներին:

Ուժապաշտ՝ տկարություն ու նահանջ չի ճանաչում ցեղակրոնը: Նրա մոտ կենդանի է ուժի ծարավը, զոհաբերության քաղցրությունը, և ցեղի ուժերի կենսորոնացման ճիգը:

Արտաշեսյան իր նախնիների մեծությանը հետամուտ՝ նա պատկառում է իր ցեղից, և աշխատում ամենուրեք արժանավոր ներկայացնել դա:

Հայ մարդու հետ ցեղակրոնը խոսում է հայերեն, որովհետև գիտակցում է, թե լեզվի մահը արագացնում է ժողովուրդների հոգևոր մահը:

Ինքնամսխումի մեջ ազատ չէ ցեղակրոնը:

Քաջառողջ լինելու իրավունք և պարտականություն ունի նա, որի ձեռքին է եկող սերունդների ճակատագիրը:

Նրա համար նախընտրելի են այն գիտությունները, արվեստներն ու արհեստները, որոնք կարելի է ծառայեցնել ցեղի հզորությանը և հաղթանակին: Յեղակրոնը մարտիկ է կամ պատրաստվում է դառնալ այդպիսին:

Անձնական կամքի մշակությամբ՝ ցեղակրոնը սատարում է հայ ոգու հսկայացմանը:

Յեղի կամքի աստվածացումը՝ ահա թե ինչի է ձգտում նա:

Այդ ամենը կամքին ահա, որ չմեռավ դաժան դարերի հարվածների տակ և չթողեց, որ հայության մեջ Մամիկոնյանների ռազմաշունչ ոգին մեռնի, ցեղակրոնն ասում է վճռաբար՝ այո և ամեն:

Տկարության և կեղծիքի դեմ պայքարի մեջ հայ երիտասարդը պետք է իր կողքին ունենա հայրենակրոն մայր:

Մայրերի՝ ափերի մեջ պիտի փնտրել ազգերի ճակատագիրը:

Մայրերը պիտի հովազեն ծնեն, այլ ո՛չ թե կատու:

Բնությունը կնոջ ձեռքով է գրում տղամարդկանց սրտի մեջ:
Ահա թե ինչու հայ կինը հայրենասիրության տաճարի սրբազան կրակը անշեջ պահողն է:

Հայ կինը ավելի հերոսուհի, քան թախծության մայր պիտի լինի:
Նրա շուրթերին չպետք է պակասեն Ժամնա դ'Արկյան խոսքերը.
«Եթե հոգնած եք, դադար առեք, բայց մի՛ լքեք կովաղաշտը, մի՛ դասալքեք»:

Կնոջ հայրենասիրությունը որպես աստվածային կրակ, բոց ու ջերմություն՝ կարթնացնի քնած առյուծն իր ժողովրդի մեջ:

Ժողովրդի բարքերը, - գովելի թե պարսավելի, - կախում ունեն մայրերից:

Իրենց գավակներով պիտի ճանաչել ու գնահատել կանանց:
Ո՛չ իմաստասերներ, ո՛չ թագավորներ օգնության կանչեցեք հայրենիքին, այլ մայրական ազդեցությունը:

Ամեն ինչ՝ սեր, հարգանք, ակնածանք՝ հայրենասեր մորը:

Հաճախ վիրավոր, բայց հոգեպես անպարտելի ժողովուրդներն են միայն հաղթում պատմության մեջ:

Հաղթում են ա՛յն ժողովուրդները, որոնք ծանոթ չեն հուսահատություն կոչված ախտին:

Մեր իրականության մեջ՝ ՄԱՅՐ անունը պիտի դառնա
ու մնա սրբազան մենաշնորհը միայն և միայն
հայրենակրոն մայրերի, և ոչ թե բոլորի:

Գ. Ն. Կ.

Գարշում եմ այն հայրենասերից, որ հայերեն չի խոսում... այլա-
խոս հայրենասեր՝ անհեթեթություն: Ավելի լավ է համը լինել:

Միայն կնոջ միջոցով կարելի է հոգեփոխել ընտանիքը և դրա մի-
ջոցով՝ հայրենիքը:

Սկսենք հայ կնոջից.

Հայրենապաշտոնն դաստիարակեք հայ կնոջը և նրան թողեք
սերնդի դաստիարակումը:

...Նրա պաշտպանությանն ու գուրգուրանքին հանձնենք մեր լե-
զուն:

Ապագան վտանգած մեր ժողովուրդը միայն մե՛կ ելք ունի՝ դառ-
նալ արիադավան և արիախնամ:

Հայ կնոջից սպասեք հոգեկան այդ հրաշքը:

1927 թվականին Սոֆիայում տպագրվեց Նժդեհի «Որդիների
պայքարը Հայրենի դեմ» աշխատությունը:

«Ո՞ր եք գնում, ո՞րն է փորձառության ձայնը՝ քննիչա՞ղը, հու-
սալքո՞ւնը, անճարակությունը, թե՞ քնախտը... Խոսե՞նք, թե՞ լսենք:

Լսենք, որպեսզի կեղծ փորձառության դեղահատե՞ր հրամցնեն
մեզ, ինքնարդարացման անվերջանալի ճառեր կարդան մեր
զլխի՞ն... Ո՞րն է կյանքի օրենքը:

Կյանքի օրենքը պայքարն է:

Այն ցեղը, որ իր կամքի և արևի համար է պայքարում, իր մեջ ուժ,
հղացում և իրատեսություն կգտնի, որպեսզի չարը փոխի բարու...

Ծարժման մեջ դրեք ցեղի ուժերը, և հայոց հիմնավորց ոգին կխո-
սի:

Այն մեր արյան մեջ է:

ՎԵՐՋԱՐԱՆ

Հայ ժողովուրդն այսօր էլ է կանգնած վտանգի առաջ: Ապագայ-
ությունը ներխուժել է մեր ապրելակերպ: Հազարամյակներով ձեռք
բերված ավանդական արժեքները վերացման եզրին են: Եթե անխու-
սափելիորեն չուժեցնացվի ազգային գաղափարախոսության քարոզ-
չությունը, վերջնականապես կզրկվենք ինքնապաշտպանական
լծակներից և անդարձելիորեն կկորցնենք ազգային նկարագիրը:

Ազգային շարժումների բնույթի վերլուծությունները ցույց են տա-
լիս, որ հայ ժողովրդի համար դեռևս հստակ չէ իր անելիքը, մեծա-
մասնության համար՝ հասկանալի չեն նույնիսկ ազգային նպատակ-
ները, աղոտ պատկերացումներ կան հողահավաքի և հայահավաքի
անհրաժեշտության մասին:

Այսօր մեր գոյությունը հնարավոր է միայն ուժեղ, ազգային գաղա-
փարախոսություն ունենալու դեպքում: Այդպիսի գաղափարախո-
սություն է ՑԵՂԱԿՐՈՆՈՒԹՅՈՒՆԸ: Հարկ է թոթափել թերահավա-
տությունը և իրատեսորեն հետևել ՆԺԴԵԴԻ ուսմունքին. «Պետութ-
յունները հաշվի են առնում միջազգային իրավունքը և հարգում
իրենց ստորագրած պայմանագրերը, բանի դեռ չափում են գոյություն
ունեցող դրությունից:

Սակայն հենց որ մի այլ դրություն, հենց որ մի ուրիշի թղթե բարե-
կամությունը իրենց ավելի շահավետ թվաց, նրանք թքում են պայմա-
նագրերի վրա, լքում իրենց նախկին զինակիցներին և սասանում
աշխարհի խաղաղությանը:

Այս է իրերի իրական դրությունը, այս է աշխարհը, այլ ոչ այն, որով
օրորվել և օրորվում է մեր սենտիմենտալ ազգը՝ իր սխալ ու խաբուսիկ
պատկերացումով:

«Ցեղակրոնություն, ահա համադարձանը, առանց որի հայութ-
յունը կմնա մարդկության քաղաքականապես ամենատնանկ
մասը», - այսպես է ասել Նժդեհը:

Ահա սա է այն հիմնական պատճառը, որ ընդառաջելով «Գարե-
գին Նժդեհ-125» նախաձեռնությանը, որպես ցեղաճեղքի հա-
ղորդուղի ստեղծելու ևս մեկ փորձ, համատեղ ջանքերով
կազմակերպեցինք «Հավատամքի» երկրորդ հրատարակությունը:

Ցեղակրոնությունը հզոր, ժամանակակից ազգային և քաղաքա-

կան խնդիրները լուծելու համար պատրաստ գաղափարախոսություն է: Այն գիտություն է ցեղի օրենքների և աշխարհաքաղաքական գործընթացների փոխադարձ կապի մասին: Ցեղախնդիր-գիտյի ընկալումը սրտի միջոցով է: Գիտակցությամբ բազմապատկվում է դրա հագեցման ազդեցությունը: Այդ ազդակների որակով էլ բնութագրվում է ցեղամտածողությունը: Սրանով կարելի է բացատրել, որ Ցեղակրոնությունը հասանելի է լինում միայն նրանց, ովքեր օժտված են և՛ մտավոր ուժով, և՛ արիության ու սխրանքի ձգտումով:

Որպեսզի առանձին անհատների ազգային զգացողությունը դառնա նաև հայրենասիրական գիտակցություն, հարկավոր է դրանց համակարգումը կազմակերպել այնպիսի հետևողականությամբ, որպեսզի հայ ժողովրդի ազգային նպատակներն իրականացնելու համար պայքարի ելածների կենսակերպում Ցեղակրոնությունը ի վերջո առաջնություն գրավի:

ՆԵՐՍԵՍ ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ
«Հանուն հայրենիքի» ՀԿ
նախագահ

«Գարեգին Նժդեհ 125» նախածեոնություն	3
Նախաբան	5
Կյանքը	7
Բաց մամակներ հայ մտավորականությանը	29
Էջեր իմ օրագրեն	51
Ցեղակրոնություն	65
Առյուծածին մայրեր	81
Վերջաբան	85

ԳԱՐԵԳԻՆ ՆԺԴԵՀ

**Խմբագիր՝
ՀՈՎԻԿ ՎԱՍԻԼՅԱՆ**

**Երկրորդ հրատարակությունը պատրաստեց
«ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ» ՀԿ-Վ,
Հայկյան 4503 քվական
Երևան-2011**

Խմբագիր՝ Ներսես Ներսիսյան

Սրբագրիչ՝ Արմենուհի Ստեփանյան

Համակարգչային մեկավորումը՝ Լորա Մաթևոսյանի

**Չափեր՝ 60x84 1/16:
Ծավալը՝ 5.5 տպ. մամուլ:
Թուղթը և տպագրությունը՝ օֆսեթ:
Տպաքանակը՝ 1000 օրինակ:**

Տպագրվել է Ա/Չ «Գևորգյան Կոմստանտին» տպարանում